

RÉVÉSZ BÉLA*

A szocialista igazságszolgáltatás pártirányításának történetéhez**

1. Az igazságszolgáltatás pártirányításának ideológiai háttere

A XX. század történetében meghatározó szerepet töltött be a kommunizmus, úgy is, mint a világ egészéről kialakított radikális eszmerendszer és úgy is, mint bár nem minden előzmény nélkül, de a maga szervezetszervezésében, intézményesültségében minden korábbi diktatórikus formát meghaladó hatalomgyakorlási technika. Autoritása a II. világháborút követően túllépte a Szovjetunió határait és világbirodalmi méretűvé vált, miközben a marxista-leninista-sztálinista ideológia iránti – elsősorban egyes nyugati értelmiségi körökben megmutatkozott – nemzetközi fogadókészség kezdettől fogva koherens világgépet igyekezett nyújtani a polgári demokráciák kritikusainak. Ráadásul a hidegháború éveiben már a nyugati demokráciák is rákényszerültek arra, hogy éppen a kommunizmushoz való viszonyukkal kezdjék leírni saját történeti, politikai és kulturális identitásukat is. A pluralizmus és a monizmus világméretűvé tágult konfliktusában utóbbi két kizárólagossági dogmára hivatkozva kívánta igazolni saját érvényességét. Eszmeileg a marxizmus (vagy amit ők annak neveztek) monopóliumára, politikailag pedig a kommunista párt egyedüli hatalomgyakorlására. Ismeretelméleti szempontból Marxék igen korán elfoglalták a saját maguk által kijelölt elsődleges helyüket az eszmetörténetben, miszerint minden más nézettel szemben kizárólag az ő rendszerük – a „tudományos szocializmus” – nyugszik egyedül objektíve bizonyítható alapokon. Az „egyetlen világnézet – egyetlen párt” szükségszerűsége hirdetett kapcsolatát a hatalom birtokában már nem volt nehéz Leninnek és Sztálinnak kellő érvekkel alátámasztani. Az egyedül érvényes világnézet monopóliumát kizárólag az ennek az eszmei célnak a gyakorlatban történő megvalósításán fáradozó kommunista párt egyeduralma biztosíthatja. A gondolkodás, az értékvilág, a világ szemléletének végletes redukciója teljes mértékben megfelel a monolitikus, egyszereplős, pártközpontú politikai szisztémának és fordítva.

---

* egyetemi docens, SZTE ÁJTK

** A tanulmány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés című kiemelt projekt Ludovika Kiemelt Kutatóműhely Programjának Államelméleti Alap kutatás 2016-2018 (2016/86 NKE-AKFI) elnevezésű alprogramjának keretében a Nemzeti Közszolgálati Egyetem megbízásából készült.

De hogyan történt a kizárólagos hatalomgyakorlás, az egyszereplős társadalomirányítás, az egyedüli párt irányító szerepének megvalósítása a mindennapi életben. Vannak elképzelések, amelyek kizárólag egy pszichopata zsarnok hatalmi tébolyára egyszerűsíti le a rendszer létrejöttének és működésének magyarázatát: „Végül már minden csak a hatalomról szólt: arról, hogy kinek a kezében van a döntés, és hogy Sztálin élet és halál ura. A paranoia és a bizalmatlanság léghőre kellett hozzá, hogy a zsarnoknak sikerüljön másokra kényszeríteni akarátát, saját világát mindenki más világává téve.”¹ Az ilyen megközelítések figyelmen kívül hagynak egy lényeges körülményt. Az egyeduralom a modern társadalom megjelenéséig az egyetemes államtörténet szinte kizárólagos hatalomtechnikai formájaként létezett. Ahol a társadalmi, gazdasági és politikai modernizáció egyáltalán nem, vagy csak megkésve jelezte a demokrácia értékeinek korszakváltó jelentőségét, ott a tradicionális politikai attitűd társadalmi méreteiben „árazta be” az egyeduralom állandóságát, folyamatosságát. Ez az alkukhelyzet nem feltétlenül a monokrácia kívülről építettségét jelzi, hanem egyben ennek tradicionális elfogadottságát, és kifejezi a társadalom nagyobb része beletörődöttségének bizonyos mértékét is. Másfelől a struktúra „deperszonalizációja” is azt mutatja, hogy az egyeduralom nem kizárólag egyetlen zsarnok, „a” zsarnok személyéhez kötődik, a rendszer túléli megalkotóját, ezért felcserélhetővé válnak a rendszer vezetéi.

A „tudományos szocializmus” mítosza a hatalom gyakorlóinak számára azt a megrendíthetetlen hitet garantálta, hogy mindenkorai döntéseik megkérdőjelezhetetlenek, hiszen „tudományosan” megalapozottak és ez a tudás az egyetlen párt kizárólagos hatalmával párosulva jogosítja fel őket a társadalom totális ellenőrzésére, irányítására. A burzsoázia ugyanis – értelmezi a helyzetet a korabeli irodalom – a maga osztályérdekének megfelelően, a kapitalista gazdasági alapra támaszkodva hozza létre a maga elméleteit, amelyek „gyökerében tudománytalanok”, mivel a burzsoázia célja ezekkel az elméletekkel nem a tényleg érvényesülő törvények tudományos megvilágítása, ellenkezőleg, azok elrejtése. A burzsoázia tagadja elméletének osztálykötöttségét, pártosságát, azonban a rendelkezésükre álló minden eszközzel, sajtóval, iskolával stb. akarja ráerőszakolni ezeket tudományos tételeket a burzsoá társadalom minden osztályára. Ezzel szemben a marxizmus-leninizmusban a proletariátus érdeke szükségszerűen egybeesik a valódi tudományossággal. „A pártos elmélet az objektív igazságot tárja fel” minden társadalmi jelenségekről. A marxizmus-leninizmus küzd a „tisza tudomány” hamis, burzsoá jelszava ellen, küzd az „objektívizmus” minden formája ellen, minden állítás ellen, amely arra irányul, mintha létezhetnék a társadalomról és jelenségeiről szóló „pártok feletti”, „osztályok feletti” elmélet.²

A kommunista érásban bár a párt „abszolút kormány”³ alatt tartja a népet, mégsem rendelkezik a társadalom egészére nézve közvetlen hatalommal (leszámítva a „munkás-

¹ BABEROWSKI, JÖRG: *Felperzselte föld. Sztálin erőszakuralma*. Európa, Budapest, 2015. 10. p.

² CZÓBEL ERNŐ (szerk.) *A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története*. Rövid tanfolyam. Szikra, Budapest, 1954. 429. p.

³ „Abszolút kormány alatti országokban nincs az egyes polgárnak joga politikai kérdéseket feszegetni, s közigazgatási eljárásról a kormány nézetétől eltérő véleményt kérdezetlenül nyilvánítani, sőt ily tárgyakban még a szerény kérelmezés is gyakran tiltva van. Abszolút kormány alatt, hallgatás a polgár szomorú kötelessége, - hallgatás mellett pedig még a szélesre terjesztett határozatlan törvény szigorát, s veszélyt hozható alkalmazását is kikerülheti. De alkotmányos országban a honpolgároknak nemcsak joguk, hanem kötelességük is a közdolgokhoz hozzá szólani, véleményüket a törvényhozás s közigazgatás tárgyai fölött szabadon nyilvánítani. Itt a hallgatás kötelességmulasztás, s azt, kinek szólani szabad és kell, hallgatásra kény-

őr"-típusú paramilitáris csoportokat). Ezért lesz az államszervezet a közvetlen célpontja a párt „irányító erejének”, ugyanis csak ennek hatalmi intézményrendszerét felhasználva lehet képes a társadalom teljes ellenőrzését, irányítását biztosító pozícióját megszerezni. Ezt egyébként – éppen ellenkező előjellel – a sztálinizmus is vallja: „A Párt a hatalom magva. De a párt nem az államhatalom és nem azonosítható azzal”.⁴ Bővebben és poetikusabban: „A Lenin-Sztálin pártja politikájának megvalósítására hivatott szovjet állami szervek a Haza és a Nép iránti kötelesség tudatát oltják a Szovjetunió polgáraiba, beléjük nevelik a minden más nép jogai iránt érzett tiszteletet, megtanítják őket arra, hogy ugyanolyan magatartást tanúsítsanak a köz ügyei, mint saját életbevágó ügyes-bajos dolguk iránt, felébresztik a szovjet polgároknak a tevékeny harci készséget a kommunizmusnak országunkban való felépítésére, megtanítják őket a törvények szigorú megtartására, valamint az állami, kolhozbeli, társadalmi és munka-fegyelem feltétlen betartására.”⁵

A következő kérdés, hogy milyen hatalmi eszközök állnak a kommunista párt rendelkezésére, hogy a párt „szuverenitása” fölébe kerüljön az állami főhatalomnak. A hierarchikus kapcsolat létrehozására, majd a már kialakított helyzet fenntartására ugyanazok, a még Lenin által megfogalmazott módszerek álltak rendelkezésre.⁶ Eszerint:

- Döntő jelentőségű a párt „csúcsainak” a szovjetek „csúcsaival” való összeolvasztása: „Ezek nálunk össze vannak olvasztva s úgy is maradnak. De gazdasági, államigazgatási, szociális-kulturális és más intézményeink se a Kommunista Párt intézményei”.
- A Párt „a tömegek határtalan bizalmára támaszkodva, a pártonkívüliekkel való szoros tömörülésben, demokratikus választás alapján” beviszi a jelöltjeit a képviselői szervezetekbe, a Tanácsokba. A dolgozók küldötteinek tanácsai útján a Párt az állam vezetésének alapvető kulcspozícióiba legjobb munkásait helyezi.
- Az állami szervek egyetlen fontos kérdést sem dönthetnek el a pártszervek irányító útmutatása nélkül, amelyek „a gyakorlati munkájuk során szerzett bőséges tapasztalatok gazdag tárházából merítenek”.
- A fontosabb állami kérdésekben a kommunista párt központi bizottsága és a minisztertanács együttes rendeleteket ad ki.
- A munkatervek elkészítésénél a pártszervek adják az irányító útmutatásokat. A népgazdasági terveket a pártkongresszusok bírálják el, döntéseiket azután az illetékes szovjet szervek hajtják végre.
- Minden kongresszuson, értekezleten és választott szovjet szervezetnél, ahol legalább három párttag van, pártcsoport alakul. E csoportok feladata „a Párt befolyásá-

szeríteni annyi, mint öt jogától megfosztani, sőt kötelességének teljesítését is reá nézve veszélyessé tenni.” Deák Ferencnek az Országbírói Értekezlet büntető- és sajtótörvény átvizsgálására alakított alváltmányára számára készített felirata. RÁTH GYÖRGY: *Az országbírói értekezlet a törvénykezés tárgyában*, Landerer és Heckenast, Pest, 1861. Első kötet 47. p. In: Sarlós Béla: Deák politikai felfogása és az országbírói értekezlet. Tanulmányok Deák Ferencről. Zalai Gyűjtemény 5. Zalaegerszeg, 1976. 286. p.

⁴ SZTÁLIN, J. V.: *A leninizmus kérdései*. Szikra, Budapest, 1956. 156. p.

⁵ SZTUGYENYIKIN, SZ. SZ.: *A szovjet államigazgatási jog*. Egyetemi tankönyv. Tankönyvkiadó, Budapest, 1951. 17. p.

⁶ LENIN, V. I.: *Állam és forradalom : a marxizmus tanítása az államról és a proletariátus feladatai a forradalomban*. Kossuth, Budapest, 1977. 156. p. (az 1919-es fordító, Rudas László „döcögős” szövegétől nehezen tudtak a kiadók megszabadulni).

nak a legnagyobb mértékben való megerősítése és politikájának a pártonkívüliek között való érvényre juttatása, a párt-és az állami fegyelem megerősítése, a bürokratizmus elleni harc, a párt- és a szovjet-útmutatások végrehajtásának ellenőrzése”.

- Bármilyen fontos állami állást is foglaljanak el a párttagok, mindenkor a Párt ellenőrzése alatt állnak. Ez biztosítja minden egyes párt- és állami fegyelem elengedhetetlenül szükséges párt- és állami fegyelem megtartását.
- A Párt ellenőrzi az állami szervek munkáját, kijavítja azok hibáját, kiküszöböli a meglévő hiányosságokat és elősegíti a pártszervek döntéseinek végrehajtását. Az állami gépezet munkájának az ellenőrzését a megfelelő szintű pártszervek végzik. A megyékben, a városokban és a járásokban a megfelelő vezető pártszervek a párt- és kommunista ifjúsági-alapszervezetekre támaszkodva, közvetlenül ellenőrzik döntéseik végrehajtását.

Egyetlen mondatba sűrítve a fentieket: „Az irányításhoz az edzett kommunista forradalmárok hadseregére van szükség, ez megvan, a neve: párt.”⁷

A történelmi tapasztalatok nyomán látható, hogy a kommunista világrendszer hét évtizedes fennállása alatt az államszervezet és a kommunista párt viszonyát a fenti elvek alapján működtető rendszer gyakorlatilag semmit nem változott.⁸ Elég, ha e tekintetben az MSZMP közel hatvan évvel későbbi szabályozására gondolunk, amely konkrétan is meg kívánta határozni az állami szervek párt-irányításának és pártellenőrzésének elveit. Ezek a következők:

- a pártirányítás az egész államszervezetre kiterjedő elvi-politikai irányítás;
- a pártirányítás az állami szervekben dolgozó kommunisták és az illetékes pártszervezetek útján valósul meg;
- a párt biztosítja és segíti az állami szervek rendeltetésszerű működését, növeli önállóságukat és felelősségüket;
- a párt káderpolitikájának érvényesítésével is biztosítja az állami szervek eredményes működését;
- segíti az állami szerveknél a párthatározatok végrehajtásának szervezését, és folyamatosan ellenőrzi megvalósulásukat.

Ezeket az elveket kellett érvényesíteni valamennyi állami szerv pártirányításánál mind a felső, mind a középszintű pártszervek és az alapszervezetek munkájában.⁹

Az állam központi szervei esetében azonban – mint amilyenek például a minisztériumok – sajátos irányítási kapcsolatok alakulnak ki. Ezek ugyanis közvetlenül a párt legfelsőbb szerveinek irányítása és ellenőrzése alatt állnak. Az államélet pártirányítása szempontjából kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak a kongresszusi határozatoknak,

⁷ Lenin, V. I.: A párt vezető szerepe a szocialista építésben. Kossuth, Budapest, 1978. 7. p.

⁸ A totalitarizmus közös platformján a III. Birodalom közel azonos megoldásokat alkalmazott a Párt – állam – társadalom kapcsolati rendszerben. KERSHAW, IAN - LEWIN, MOSHE: *A rendszerek és a diktátorok – az összehasonlítás perspektívái*. In: uő.: Sztálinizmus és náciizmus. Diktatúrák összehasonlítása. Szukits K. Szeged, 2005. 9–35. pp.

⁹ *Az államigazgatás és az állami szervek pártirányításának fejlesztése*. MSZMP KB 1971. november 3-i ülés. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) M-KS 288. f. 4/114. ö. e.

amelyek hosszabb időre kívánták megszabni meg az állami szervek tevékenységének fő irányát. A folyamatos párt-irányítást és -ellenőrzést a Központi Bizottság, a Politikai Bizottság és a Központi Bizottság Titkársága látta el. A párthatározatok végrehajtásának megszervezésében és a pártellenőrzésben, a központi szervek megbízása alapján jelentős szerepet töltöttek be a Központi Bizottság különböző osztályai, illetve ezek alosztályai. A minisztériumok és az országos főhatóságok pártszervezeteinek feladatait, hatáskörét és irányításuk rendszerét a Politikai Bizottság 1972. július 25-i határozata szabályozta. Alapvető feladatukat abban jelölték meg, hogy segítsék a párt politikájának érvényesítését, elvi-politikai irányítást végezzenek. Segítik az egyszemélyi felelősség érvényesülését, a döntések előkészítését, megvalósítását és ellenőrzését. A minisztériumi pártbizottságok joga és kötelessége a beszámoltatási és ellenőrzési jogkör gyakorlása. A miniszter és az országos főhatóság vezetőjének kivételével bármely vezetőt beszámoltathatnak. Megvitathatják a területük munkájával kapcsolatos elvi-politikai és szakmai kérdéseket. Fontos feladatuk a párt káderpolitikai határozatának érvényre juttatása, káderhatáskörük gyakorlása. Közvetlen irányításuk, ellenőrzésük a Központi Bizottság felhatalmazása alapján a Központi Bizottság illetékes osztályának a feladata.¹⁰ A Szervezeti Szabályzaton túlmutató, sajátos normatív összefüggésekről beszélt 1972-es előadásában Biszku Béla. A Központi Bizottságnak adminisztratív ügyekért felelős titkára arra hívta fel a kommunista vezetők figyelmét, hogy a párt által követelt vezetési normák illetve az állami törvények, rendeletek nem képviselnek azonos erkölcsi szintet. „Az előbbi norma ugyanis lényegesen magasabb az utóbbinál.”¹¹ A megállapítás pontosan érzékelteti a politikának és a jognak a pártállami irányítási rendszerben jellemző viszonyát. Másfelől amit a Központi Bizottság titkára őszinte elismerésre számot tartó helyzetként írt le, az valójában a jogállamiság értékeinek teljes tagadásával nem más, mint a pártállam önleplezése.

Sajátos viszony alakult ki a minisztériumok és a pártvezetés között, ha a minisztériumban működő pártszervezet pártbizottsági rangra emelkedett. Ezt a kapcsolatot a többször módosított, 1962-ben elfogadott Szervezeti Szabályzat rögzítette¹². Eredetileg a szervezeti rendszerben elfoglalt helyüket és jogkörüket illetően megyei jogú pártbizottságok működtek a fővárosban, 19 megyében, a Néphadseregben, a Határőrségnél, a Belügyminisztériumban és a Külügyminisztériumban. Munkájukat közvetlenül a Központi Bizottság és szervei irányították. Döntő szerepük volt a központi határozatok adaptálásában, az alsóbb szintű pártbizottságok – és rajtuk keresztül a pártalapszervezetek – munkájának irányításában.¹³ Érthető, hogy az adott korszakban egy Minisztérium számára fontos presztízskérdést jelenthetett pártszervezetének az önálló pártbizottság rangjára emelése. Így történt például az Igazságügyi Minisztérium esetében is, amelynek pártszervezete csak négy évvel később, 1966-ben kapta meg a pártbizottsági rangot.¹⁴

¹⁰ A minisztériumok és országos főhatóságok pártszervezeteinek feladatairól, hatásköréről, irányításának egységes rendszeréről szóló határozat. MSZMP KB PB 1972. július 25. MNL OL M-KS 288. f. 5/586. ö. e.

¹¹ BISZKU BÉLA: *Az állami munka fejlesztésének és pártirányításának néhány kérdése*. In: uő. *A párt és az állam a nép szolgálatában*. Kossuth, Budapest, 1975. 282. p.

¹² 1962. november 20-24 között ülésezett az MSZMP VIII. kongresszusa. Elfogadta az új szervezeti szabályzatot, amely az MSZMP XIII. kongresszusa 1985. március 25-28-i kongresszusáig volt érvényben.

¹³ NEMES ISTVÁN – TAKÁCS ISTVÁN (szerk.): *Pártépítés. A párt- és a tömegszervezeti munka kérdései*. Kossuth, Budapest, 1981. 183. p.

¹⁴ Önálló tag- és tagjelölt-felvételi és fegyelmi jogkör megadása a Pártbizottságoknak (benne az Igazságügyi minisztériumnak). MSZMP KB Titkárság 1966. február 22. (MNL OL M-KS 288. f. 7/255. ö. e.)

Az Igazságügyi Minisztérium pártirányítását gyakran tekintik azonosnak az igazságszervek pártirányításával, ez utóbbit pedig a bíróságok pártirányításával. Ez annyiban igaz is, hogy a bírósági szervezet felé irányuló, változó irányú és intenzitású igazgatási és politikai elvárásokat – a bírói függetlenség állandó hangoztatása mellett – többnyire éppen az Igazságügyi Minisztérium közvetítette a bíróságok felé. Mindennek a háttérében a hatalmi ágak megosztásának illetve a bírói függetlenségnek sajátos szocialista interpretációja húzódik meg.

A klasszikus sztálinista állam- és jogtudomány előszeretettel hivatkozott Marxra, aki „bebizonyította”, hogy az államhatalmi ágak megosztásának tétele „gyökerében tudománytalan”. Rámutatott ugyanis arra, hogy az államhatalmi ágak megosztása ténylegesen sohasem valósulhat meg, lényegében nem egyéb, mint az állami mechanizmusban megvalósuló közönséges munkamegosztás, amely ugyanúgy, mint a többi „örök, szent és megváltozhatatlan burzsoá alapelv” csak az adott viszonyoknak megfelelően nyer alkalmazást és hogy ez a tétel tulajdonképpen az állami szervek hatáskörében meglévő különbségeknek „teljesen önkényes és tudománytalan elvi alapokra helyezése.”¹⁵ A marxizmus-leninizmus fényében tehát az államhatalom megosztásának tétele, mint „cáfolhatatlanul tudománytalan szemfényvesztés” lepleződik le. Szöges ellentétben áll ugyanis a marxizmusnak és leninizmusnak az államról szóló tudományos tanításával, miszerint az „állam az uralmon lévő osztály erőszakszerve, tehát oszthatatlan osztályhatalom”.¹⁶

Az államhatalom egységének elvéből vezették le azt a konklúziót is, hogy a bíróságok működését nem lehet az állam más szerveinek működésétől, általában véve pedig az állam egészének funkcióitól elszigetelten vizsgálni. Az állam mindenkori típusa és az igazságszolgáltatás között szerves a kapcsolat, az állam mindenkori funkciói, feladatai szabják meg a bíróságok funkcióit, feladatait is. A bírói függetlenség elvét eredetileg a burzsoázia hirdette a feudalizmus elleni harcában. A kapitalizmus fejlődése során azonban ez az elv is rövid idő alatt teljességében formalitássá és fikcióvá torzult. „A burzsoá bíró független a dolgozó néptől, de egyáltalán nem független az uralmon lévő burzsoáziától. A burzsoá államban a bíró kinevezésének és előrejutásának előfeltétele a kizsákmányoló uralkodó osztály feltétlen kiszolgálása”.¹⁷

Ezzel szemben „a nép államában” a bírák választásának rendszere és tisztük megszűnésének módozatai (fegyelmi eljárás, visszahívás) a bírói függetlenség legfőbb biztosítékai. „A bírói függetlenség nem a néptől való függetlenséget, a néptől és a népi demokráciától való elszakadást jelenti, hanem ellenkezőleg: éppen eszköz arra, hogy a bíróságok a dolgozó nép és a proletariátus állama érdekeinek mindenkori szem előtt tartásával hozhassák meg ítéleteiket.”¹⁸ Biszku Béla is összekapcsolta a pártszerveknek az igazságszügyi szervek munkájába való beavatkozási tilalmát az ítélezők politikai felelőségével: „Az igazságszügyi szervek pártirányítása és ellenőrzés e során a pártszervek nem

¹⁵ ARZSANOV – KECSEKJAN – MANYKOVSKIJ – SZTROGOVICS: *Állam- és jogelmélet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1951. 151. p.

¹⁶ BEÉR JÁNOS – NÉVAI LÁSZLÓ – SARLÓS BÉLA – SZABÓ IMRE – VILÁGHY MIKLÓS: *Magyar alkotmányjog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1951. 123. p.

¹⁷ I. m. 198. p.

¹⁸ I. m. 327. p.

avatkozhatnak be a konkrét ügyek elbírálásba, az ítélkezés munkájába¹⁹. Kötelességük viszont, hogy ellenőrizzék a jogpolitikai elvek helyes érvényesítését. Fontos feladatuk a befejezett ügyek utólagos elemzése, értékelése és az általánosítható következtetések levonása. Az is kötelességük, hogy javaslatokat tegyenek a szocialista törvényesség követelményeinek megfelelő, a társadalom igényeit kielégítő ítélkezési gyakorlat kialakítására. Mindez természetesen nem csökkenti a kommunisták utólagos felelősségét az illetékes pártiszervek előtt.²⁰

A „népi demokráciák” igazságszolgáltatása természetesen a sztálini igazságügyi igazgatástól örökölte meg, Igazságügyminisztériumaik lényegesebb funkcióit is, hiszen „igazságszolgáltatásunk forradalmi átalakításánál is a világ leghaladottabb államának, a szocialista Szovjetunióknak a példáját követi”²¹. Ezek szerint a minisztérium:

- irányítja az igazságszolgáltatás teljes vertikumát, benne a közjegyzők, ügyvédek, végrehajtók működését is;
- szervezi a különbíróóságokat, a közjegyzői irodákat, az ügyvédséget és a bírói statisztikai szolgálatot; a bírói gyakorlat tanulmányozása és általánosítása, valamint a bíróságok felett gyakorolt felügyelet során szerzett tapasztalatok alapján szervezi a bíróságok munkáját;
- kinevezi és visszahívja a Minisztérium tisztviselőit, a neki alárendelt intézmények vezetőit;
- ideológiai és szakmai szempontok alapján képezi és továbbképezi az igazságügyi igazgatás, a bíróságok és államügyészségek kádereit;
- kodifikálja a törvényeket;
- ellenőrzi a bíróságok működését.²²

¹⁹ Elsősorban a Koordinációs Bizottsághoz kapcsolódó iratok jelzik a konkrét ügyek politikai befolyásolásának gyakorlatát. Az igazságszolgáltatási és pártvezetők szűk körű grémiumaként működő Bizottság munkájában Biszku Béla egy évtizeden át vett részt. A grémium három évtizedes összetétele pontosan érzékelteti a párt és az állam felsőszintű igazságügyi vezetésének személyi és intézményi összeolvadását: Adminisztratív KB-titkárok: Marosán György (1957. II. 26.–1962. X. 12.); Fehér Lajos (1962. X. 12.–1962. XI. 24.); Biszku Béla (1962. XI. 24.–1963. XII. 5.); Korom Mihály (1963. XII. 5.–1966. XII. 3.); Biszku Béla (1966. XII. 3.–1978. IV. 20.); Korom Mihály (1978. IV. 20.–1985. III. 28.); Horváth István (1985. III. 28.–1987. VI. 23.); Fejtő György (1987. VI. 23.–1988. XII. 15.); Az Adminisztratív Osztály, 1966-tól Közigazgatási és Adminisztratív Osztály vezetői: Czinege Lajos (1955–1957); Kaszás Ferenc (1957–1961); Tömpe András (1961–1962. XI. 24.); Rácz Sándor (1962. XI. 24.–1966. XII. 3.); Borbándi János (1966. XII. 3.–1974. III. 20.); Rácz Sándor (1974. III. 20.–1983. VII. 6.); Varga Péter (1983. VII. 6.–1988. XI. 22.); Belügyminiszterek: Münnich Ferenc (1956. XI. 4.–1957. III. 1.); Biszku Béla (1957. II. 28.–1961. IX. 13.); Pap János (1961. IX. 13.–1963. XII. 7.); Benkei András (1963. XII. 7.–1980. VI. 27.); Horváth István (1980. VI. 27.–1985. III. 29.); Kamara János (1985. III. 29.–1987. XII. 16.); Horváth István (1987. XII. 16.–1990. I. 23.); Igazságügy-miniszterek: Nezvál Ferenc (1956. XII. 29.–1966. XII. 7.); Korom Mihály (1966. XII. 7.–1978. IV. 22.); Markója Imre (1978. IV. 22.–1988. VI. 29.); Kulcsár Kálmán (1988. VI. 29.–1990. V. 23.); A Legfelsőbb Bíróság elnökei: Domokos József (1954–1958); Jahner-Bakos Mihály (1958–1963); Szalay József (1963–1968); Szakács Ödön (1968–1980); Szilberek Jenő (1980–1990); Legfőbb Ügyészek: Szenási Géza (1956. XI. 16.–1975); Szijártó Károly (1975–1990. II. 14.). Lásd: RÉVÉSZ BÉLA: *A pártállami időszak ismeretlen hatalmi testülete: a Koordinációs Bizottság (1975–1988)*. Acta juridica et politica : Tom. 76.: Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára (Jakab Éva és Pozsonyi Norbert szerk.) SZTE ÁJTK, Szeged, 2014. 387–399. pp.

²⁰ BISZKU 1975, 283. p.

²¹ BEÉR et al. 1951, 320. p.

²² SZTUGYENYIKIN, 195. p.

Biszkú Béla is utalt korábban az igazságszolgáltatásban dolgozó kommunisták utólagos felelősségrevonhatóságára az illetékes pártszervek előtt. A párt XI. kongresszusán részletesebb is kifejtette ezt a felelősséget: „A pártirányítás és -ellenőrzés megvalósulásában az igazságügy területén is fontos szerepe van a kommunisták beszámoltatásának, a munka elemzésének és értékelésének. Az illetékes területi, és az itt működő hivatali pártszervezetek – eltérő hatáskörrel és illetékességgel – fontos feladata, hogy rendszeresen segítsék és ellenőrizzék a párt határozatainak végrehajtását, a törvények betartását, a jogpolitikai elvek érvényesülését. Fordítsanak gondot arra, hogy a törvény betűje, szelleme és a joggyakorlat között összhang legyen. A központi és területi pártszervek irányító tevékenységéhez tartozik a belügyi, ügyészi, igazságügyi és államigazgatási szervek együttműködésének segítése, tevékenységük koordinálása. A párt által kezdeményezett rendszeres megbeszéléseknek nagy szerepe van az itt dolgozók egységes tájékoztatásában, valamint más társadalmi szervezetekkel és a dolgozókkal való kapcsolatuk erősítésében. A területi pártszervek sajátos feladata, hogy elemezzék a bírói, ügyészi gyakorlat politikai hatását, általánosítsák a befejezett ügyek, tapasztalatait, és ezek alapján kialakított elvi-politikai állásfoglalással segítsék e szervek munkáját.”²³

A pártakarat „puhább” közvetítését volt hivatva transzferálni az igazságszolgáltatás felé a jogpolitika intézménye. Ez, mint a hatalom jogi relevanciájú gyakorlásának technikája, önmagában is rejtőzködésre hajlamos valódi szándékait illetően akár a jogalkotásról akár a jogalkalmazásról van szó. Jogpolitikával, mint szakpolitikával természetesen minden államiság rendelkezik és ez független annak normatív megjelenési formájától – ha egyáltalán megjelenik. A jog szerepét a hatalom eszközének tekintő „jogi nihilizmus” természetesen ódzkodik mindenféle jogi korlátozástól, de ettől még rendelkezik a jog tekintetében politikai stratégiával, azaz – még ha nem is nevezi így – jogpolitikával. A pártállami időszak a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányban a jogalkalmazás jogpolitikai elviről szóló 3221/1963. V. 30. sz. határozata megjelenése előtt is rendelkezett markáns, többnyire Sztálinig visszavezethető politikai jellegű jogfelfogással, jogpolitikával. Ebből a szempontból tehát a jogpolitika nem érték kategória, hanem a mindenkorin államhatalomnak a jogról való gondolkodása, jogalkotó és jogalkalmazó szerveinek szerepéről kialakított nézetei és az azt alakító politikai gyakorlata.²⁴

Az 1963-as kormányhatározatot az 1956-os megtorlások és a kezdődő konszolidáció korszakhatárán hozták meg, a jogszabály számozásából következően nem is kívánták a tartalmát megosztani a nyilvánossággal²⁵, eleve belső használatra készült. Bevezetője utal is keletkezésének körülményeire: a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megtárgyalta az igazságügy-miniszternek a jogalkalmazás egyes kérdéseiről, a jogpolitikai elvekről szóló jelentését. Az igazságügy-miniszternek az érdekelt szervek vezetői egyetértésével tett javaslatára a törvényesség további erősítése, valamint a jogalkalmazó szervek munkája színvonalának további emelése érdekében hozta meg jogpolitikai határozatát.

²³ BISZKÚ BÉLA: *A párt feladatai az államhatalom erősítésében és a szocialista demokrácia fejlesztésében*. In: Rákosné Szöke Katalin (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve*. Budapest, Kossuth, 1975. 499. p.

²⁴ A KB Adminisztratív Osztályának javaslatai a Politikai Bizottságnak a jogpolitikai irányelvekkel kapcsolatban szükségessé vált módosításokról. MSZMP KB PB 1963. április 17. (MNL OL M-KS 288. f. 5/298. ó. e.)

²⁵ A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3221/1963. (V.30) számú határozata a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről.

Azt pedig már az állambiztonsági szakanyagokból lehet megtudni, miért éppen ekkoriban vált időszerűvé a határozat: „Az MSZMP-nek az ellenforradalom óta követett töretlen marxista-leninista politikai irányvonala s következetes kétfrontos harca megteremtette az előfeltételét annak, hogy a társadalmi fejlődésünket híven tükröző, az új fejlődési szakaszból fakadó jogpolitikai konzekvenciák levonása és a megfelelő irányelvek kidolgozása is megtörténjék.”²⁶ A kormányhatározatot szokás annak első fejezetével, a büntető jogalkalmazásra vonatkozó részével azonosítani. A megyei bírósági elnökök számára 1963. december 5-én tartott értekezleten el is hangozott, hogy súlypontinak tekintendők a büntető ítélkezést érintő problémák.²⁷ Állambiztonsági oldalról ugyancsak ez a vonatkozása erősödött fel: „Hangsúlyozni kell, hogy a jogpolitika nem különálló, pártunk, és kormányunk általános politikai irányvonalától független, hanem lenini politikánk szerves része és mindenkor az általános politikai irányvonalnak van alárendelve; elveit azokból a feladatokból kiindulva határozzák meg, amelyeket az általános politika célkitűzései az adott időszakban tartalmaznak. A jogpolitika a törvényesség figyelembevételével éppen e célkitűzéseket határozza meg a bűnözés elleni küzdelem terén. Iránymutatást ad a bűnüldöző szerveknek a szocialista törvényesség érvényre juttatása és a törvények helyes alkalmazása tekintetében.”²⁸

Természetesen a Kormányhatározat belső normaként való kezelésekor előkerült az az érvelés is, hogy a benne foglaltak kizárólag az érintett állami szervek számára fogalmaz meg kötelezettségeket, tehát a közvélemény informálására nincs is szükség. Azt azonban, hogy az az állampolgárok tájékoztatása felesleges-e vagy sem, egyrészt magukra az állampolgárokra kellett volna bízni, másfelől kiderül, hogy akadnak nagyon is az egyénekre vonatkozó rendelkezései a határozatnak: „Jelenleg, a mi viszonyaink között az osztályhelyzetnek a bűncselekmények elbírálásánál általában nincs jelentősége. Az osztályidegenek által elkövetett bűncselekmények esetén az osztályhelyzetet az eljárás során csak akkor kell értékelni, ha az a bűncselekmény indítéka volt, azzal összefüggött.” Ráadásul az esetek többségében ez a körülmény éppen az államellenes bűncselekmények vonatkozásában lehet releváns.

Nagy nyilvánosságot, sőt, politikai propagandát kapott viszont tíz évvel később a 14/1973. számú NET határozat, amely felváltotta a jogalkalmazás 1963-as jogpolitikai elveit. Elveiben, szerkezetében és funkcióját tekintve nem sokban különbözött tíz évvel korábbi elődjénél, de legalább nem volt titkos határozatba zárva. A jogalkalmazó szervek köteleességét a következőkben határozta meg: „A jogalkalmazó szervek kötelesek minden határozatukban, intézkedésükben és eljárásukban érvényesíteni a szocialista törvényességet. Kötelesek a jogszabályokat megtartani és megtartatni. Feladatuk a törvénytörések megelőzése, a jogellenes cselekmények feltárása és az ellenőrzés eredményességének segítése. Tevékenységükkel neveljék az állampolgárokat, a törvények tisztelétére. Vegyenek részt rendszeresen a jogszabályok és a jogalkalmazásban szerzett tapasztalatok széles körű ismertetésében.” – mindezeket akár 1963-as kormányhatározat is tartalmazhatta volna.

²⁶ DEÁK JÓZSEF: *A jogalkalmazás jogpolitikai elveinek érvényesülése az állam elleni bűntettek nyomozása során*. BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség, Budapest, 1970. 6. p.

²⁷ MNL OL XIX-E-1-p. 1963. 47. d. 921/4/1963.

²⁸ DEÁK 1970, 8. p.

A hetvenes évek végére viszont a társadalomtudományok körében felerősödött a jogalkotással kapcsolatos érdeklődés. A jogalkalmazás iránt megnyilvánuló mérsékeltbb figyelem mellett a jogalkotás problémái mind nagyobb mértékben kerültek az érdeklődés középpontjába. Jótékonyan elősegítették mindezt a pártkongresszusok határozatai az állam sokrétű szerepének hangsúlyozásával, és a jogszabályalkotásra, annak egyes elemeire történő közvetlen utalással jelezték, hogy a párt szerint milyen nagy jelentősége van a jogalkotásnak a társadalmi fejlődés szempontjából.

Az Országgyűlés 1969-ben, majd 1982-ben foglalkozott a jogalkotás eredményeivel és továbbfejlesztésének kérdéseivel. Az igazságügy-miniszter 1982. évi országgyűlési beszámolója után külön is hangsúlyt kapott a jogalkotás jogpolitikai elvei kialakításának szükségessége és időszerűsége. Mindezzel összefüggésben az Igazságügyi Minisztérium középtávú tudományos terve – kapcsolódva a közigazgatás komplex továbbfejlesztését célzó kutatásokkal – feladatul tűzte ki a jogalkotás jogpolitikai elveinek elméleti kimunkálását és megalapozását. Mindezek a törekvések a majdani jogalkotási törvény kidolgozása irányába mutattak. 1979-ben a Magyar Jogász Szövetség „A jogpolitika, a jogalkotás és a jogalkalmazás aktuális kérdései” című IX. országos munkaértekezletén Antalffy György tartott nyitó előadást, Samu Mihály és Szoóczy Mihály korreferátumaival. Ettől kezdve Samu Mihály munkásságának szinte központi témájává vált a jogpolitikai kutatás. A Minisztérium több téma feldolgozására adott megbízásokat, amelynek eredményeképpen az állam- és jogelmélet, valamint az államjog területének szakemberei elkészítették azokat a tanulmányokat, amelyek 1983-ban kötetbe rendezve is megjelentek.²⁹

A látványosan gyarapodó munkák sorában azonban inkább csak az évtized második felében kezdett nyilvánvalóvá lenni, hogy a jogpolitikának és a jogalkotásnak a hatékonysága szempontjából hasznosabb lenne, ha nem a technikai, szabályozási feltételrendszer cizellált kimunkálása lenne a legfontosabb cél, hanem sokkal inkább a teljes döntéshozatali-törvényalkotási folyamat demokratikus, pluralista politikai környezetbe helyezése. Ezzel egy időben pedig szinte észrevétlenül feledésbe merült az egyébként is kevesek által ismert jogalkalmazási jogpolitika felemásan létrehozott és egyébként is alig működő szerkezete.

2. A pártirányítás gyakorlatának példái a káderpolitikában

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 25-én hozta meg azt a rendeletet, amely minden törvényszéki székhelyen népbíróóságok felállítását és működését rendelte el egyes büntető ügyek elbírálására, fellebbviteli fórumként pedig a Népbíróóságok Országos Tanácsát nevezte meg. A Népbíróóságok feladatait alapjaiban az öt nappal korábban megkötött fegyverszüneti megállapodás határozta meg, amely a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatására, bíróság elé állítására kötelezte Magyarországot.³⁰ Az egyezmény végrehajtására kiadott 81/1945. M. E. számú rendelet beve-

²⁹ Lásd: NIGRINY ELEMÉR (szerk.): *A jogalkotás jogpolitikai elveiről*. Tanulmánykötet. 6. IM Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványai, Igazságügyi Minisztérium Budapest, 1983.

³⁰ A szövetséges hatalmak és Magyarország között 1945. január 20-án Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény 14. pontja.

zető része már általánosabban fogalmazva arról a célkitűzésről szól, hogy „akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak mielőbb elnyerjék büntetésüket”.³¹ A kormányban résztvevő koalíciós pártok által delegált népbírák a háborús bűnökkel vádolható személyek körét a bizonyítható helyzeteken túlmenően olykor politikai értékelések mentén határozták meg.³² Főleg 1946-tól, a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. tc. elfogadását követően vált lehetővé, hogy a bíróságok immár koncepciós pereket is tárgyalhassanak.³³ A statisztikai adatok szerint a népbíróságok előtti ügyekben 8,9%-ot (1175 fő) tettek ki a „népköztársaság politikai rendje ellen irányuló bűncselekmények” elkövetői.³⁴ A népbíróságok szerepének megítélése körüli, mindmáig tartó jogi és politikai viták sorában az Alkotmánybíróság több pontban is megállapította a népbíráskodásról szóló 1945. január 25-én kibocsátott 81/1945. ME rendelet, illetve az ezt kiegészítő, módosító jogszabályok alkotmányellenességét. Ugyanakkor kijelentette azt is, hogy nem az Alkotmánybíróság feladata annak feltárása, hogy a népbíróságok ténylegesen a vélelmezett bűnösség alapján ítélték-e vagy sem.³⁵ Az 1950. április 1-jével megszüntetett, majd az 1956-os forradalmat követően ismét megszervezett jogintézmény e második időszakában teljes mértékben a politikai megtorlás intézményeivé vált.³⁶

A bírói kar helyzetét alapjaiban érintette az a kevésbé ismert törvény, amely 1948 közepétől újonnan szabályozta az igazságügyminiszter és a bírák kapcsolatát.³⁷ Ennek értelmében az igazságügyminiszter a főfelügyelete alatt álló bármely bíróság ítéldbíráját – beleegyezése nélkül is – más bírósághoz áthelyezheti. Az igazságügyi tárcát 1945. július 21-e óta betöltő – majd tragikus véget érő³⁸ – Ries István méltató szavai mögött elsősre nem láthatók világosan a valódi szándékok: „Az igazságszolgáltatás demokratikus átalakításának érdekében az 1948:XXII. törvénycikk átmeneti időre lehetővé teszi az igazságügyminiszter főfelügyelete alatt álló bármely bíróság ítéldbírájának más bíró-

³¹ LUKÁCS TIBOR: *A magyar népbírósági tétel jog gyökerei*. In: uő.: *A magyar népbírósági jog és a népbíróságok: 1945-1950*. Közgazdasági és Jogi K.- Zrínyi K. Budapest, 1979 55. p.

³² Lásd: PETŐ ANDREA: *Népbíróság és vérvád az 1945 utáni Budapestben*. Múltunk, 2006. 1.

³³ „Koncepciós pernek nevezzük azokat a büntetőeljárásokat, amelyekben a politikai cél elérése érdekében jogsértő módon, megalapozatlanul, bűnösség nélkül hoznak elmarasztaló ítéletet. A tényállás fikatív, konstruált, a bizonyítás irányított, manipulált bizonyítékokkal. Anyagi jogi és eljárásjogi szabályok megsértésével vagy amorális jogszabályok segítségével bonyolítják le a pert. A végső cél: a társadalom folyamatos fegyelmzése, megfélemlítése. Igyekeztek a tömegek hangulatát az elítéltek ellen fordítani. A koncepciós per tehát végső soron nem igazi per, mert hiányzik a kontradiktórius jelleg, a terheltnek esélye sincs arra, hogy igazságszerűen járjon el vele szemben.” HORVÁTH ATTILA (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar Budapest, 2014. 625. p.

³⁴ SOÓS MIHÁLY: *A háborús és népellenes bűntettek feltárásának forrásai a Történelmi Levéltárban*. Trezor 3. Az átmenet évkönyve 2003. Budapest, 2004. 85. p.

³⁵ 2/1994. (I. 14.) AB hat. 216/B/1992. sz.

³⁶ Lásd: A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa. A megyei népbírósági tanácsok. In: Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest, 2001. 118–159. pp.

³⁷ 1948. évi XXII. törvénycikk az ítéldbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítéldbírák és az államügyészégi tagok végelbírás alá vonásának átmeneti szabályozásáról.

³⁸ Ries Istvánt 1950 július 17-én mentették fel miniszteri tisztségéből, őrizetbe vételét követően tíz nappal. A vizsgálati eljárás során életét 1950. szeptember 15-én életét vesztette. „A minden részletre kiterjedő vizsgálat halála okát nem állapította meg. A rendelkezésre álló dokumentumok ellentétes következtetések levonására alkalmasak, pl. agyonverés, vesebetegség stb.” SOLT PÁL (főszerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. 1. kötet Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992. 727. p.

sághoz való áthelyezését, úgyszintén az ítéldbírák, valamint az államügyészégi tagok végelbánás alá vonását.”³⁹

A döntés valódi célja igazából Szabó Imre négy évtizeddel későbbi írása nyomán való érthetőbbé – ezért idézzük hosszabban – , aki elégedetten emlékezik vissza az 1948-as törvény valódi funkciójára: „Itt lényegében arról van szó, hogy a bíróságok egyáltalán nem voltak a maguk egészében a demokratikus rendszer hívei, vagy legalábbis sokan voltak a bírák között, akik a régi rendszert megfelelőnek tartották és azt kívánták volna vissza. Különösen azért volt ez így, mert a régi rendszer biztosította számukra az elmozdíthatatlanságot, amely együtt jár egy képzelt bírói függetlenséggel. Az elmozdíthatatlanság azt jelentette, hogy egy bíró, ha egyszer valahová kinevezték, onnan csak fegyelmi határozattal távolítható el, helyezhető át máshová vagy fosztható meg bírói tisztségétől, ha a vétség rendkívül nagy. Az ezzel összekapcsolt bírói függetlenséget a bírák a felszabadulást követően úgy értették, hogy ők, illetőleg a bíróságok nem függenek az adott államrendszertől, nem kell megfelelniük egy bizonyos államrendszer igényeinek, azaz állítólag szabadon és saját belátásuknak megfelelően dönthetnek minden ügyben, legfeljebb a törvényeknek vannak alávetve, de a törvények értelmezésében már egy bizonyos függetlenség illeti meg őket. Főleges mondani, hogy a függetlenségnek ez az értelmezése túlzott, mert nem lehet elképzelni olyan bírói függetlenséget, amely elkülöníthetné a bíróságokat attól az államrendszertől, amelyben működniük kell, és amelynek alapelveit és alapvető célkitűzéseit meg kell védeniük, meg kell őrizniük. (...) Most már felismerték a bírák, hogy helyzetük nem olyan reménytelen, mert nem csak fegyelmiileg mozdíthatók el. Állásuk tehát nem örökre szóló, nemcsak elmozdíthatók, de állásuk alól fel is menthetők, vagyis bizonytalanná vált lábuk alatt a talaj, és végleg fel kellett adniuk azt a negatív álláspontot, amelyet eddig képviseltek. Még hozzátehetjük ehhez azt, hogy talán ők voltak az utolsók, akik az államhatalmon belül ilyen negatív álláspontot mondtak a magukénak. A közigazgatás egyéb területein a helyzet ekkor már megváltozott, és egy új közigazgatás volt kialakulóban. A bíróságokat illetően csak most kezdődött azok újjáépítése, újból való megszervezésük és annak a köztudatba való átvitele, hogy a bírák ugyanúgy köztisztviselők, mint ahogyan azok a közigazgatás tisztviselői, és ezért ugyanúgy kinevezés alá esnek, de állásuk fel is mondható.”⁴⁰ Talán nem tévedünk, ha úgy véljük, hogy Szabó Imrének, mint az Igazságügyminisztérium kodifikációs főosztálya akkori tisztviselőjének (későbbi vezetőjének) személyesen is lehetett némi köze a 1948. évi XXII. törvény meghozatalához.

Szabó Imrének aktív szerep jutott a bírói kar további „megtisztításában” 1949-ben is, amikor az igazságügyminisztérium egyéves büntetőbírói és államügyészai akadémiát szervezett. A jogszabályi indoklás szerint ugyanis „avégből, hogy az ítéldbírói és államügyészai karnak a népi demokrácia szellemében való megújítása meggyorsítható legyen, lehetővé kell tenni, hogy népi származású dolgozók a büntető bírói és az államügyészai fe-

³⁹ RIES ISTVÁN (szerk.): *Állami költségvetés az 1949. évre. 2. csoport: köz- és jogbiztonság.* 3. fejezet: Igazságügyminisztérium, Budapest, 1948. 3. p.

⁴⁰ SZABÓ IMRE: *Ismét a bírói függetlenségről.* Állam- és Jogtudomány, 1987. 1–2. 1., 3. p.

ladatok betöltéséhez szükséges ismereteket és képezést – megfelelő társadalomtudományi előképzés után – az egyébként fennálló szabályoktól eltérően szerezhessék meg.”⁴¹

Az 1949 és 1954 között működött Akadémiának a megszüntetését, ahogyan a létrehozását is, pártöntés előzte meg. A pártközpont Adminisztratív Osztályának előterjesztése arra hívta fel a figyelmet, hogy bár fennállásának négy éve alatt a Büntetőbírói és Államügyészi Akadémia „több száz jogász szakkádert képezett ki”, mégsem indokolt a további fenntartása. „Egyetemeinken ma már többségében munkás- és parasztszármazású hallgatók tanulnak és szereznek képezést (...), így az állam- és jogtudományi karokon a bírói és ügyészi, valamint a belügyi szervek jogász szakkáder szükséglete jelenleg megfelelően biztosítható”.⁴² A Politikai Bizottságnak az Akadémiát megszüntető döntését az 50/1954. (VIII. 1.) MT rendelet hozta meg jogi formában.

A bíróság radikális szervezeti átalakítását az 1949. évi XX. törvénnyel elfogadott Alkotmány indította el. A törvényszékeket megyei bíróságokként, az ítélőtáblákat felsőbíróságokként, míg a Magyar Kúriát a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságaként jelölte meg. Az Alkotmány rendelkezéseit az 1949. október 26-án kihirdetett 1949. évi 9. sz. tvr. léptette hatályba. E törvényerejű rendeletben kapott felhatalmazás alapján adta ki az igazságügyminiszter 1949. november 1-én a 88.000/1949. IM sz. rendeletét, amely nyomatékositotta, hogy az addigi Kúria elnevezése: „A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága.” Ugyanez a törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte a bírának politikai pártok és szakszervezetek működésében való részvételére vonatkozó tilalmat is.⁴³ Az 1949. II. törvény azonnali hatállyal megszüntette a Közigazgatási Bíróságot, az 1949:XI. törvény a törvényszéki egyesbíráskodást és bevezette a népi ülnökök rendszerét.⁴⁴ 1949. december 6-án jelent meg a Minisztertanács 4338/1949. (XII. 6.) MT számú rendelete a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának irányelvei és elvi döntései tárgyában. A minisztertanácsi rendelet előírta, hogy a rendelet hatálybalépése előtt hozott kúriai teljes ülési és jogegységi döntvényeket (határozatokat), valamint a hivatalos gyűjteménybe felvett kúriai elvi határozatokat az igazságügyminiszter kezdeményezésére a Legfelsőbb Bíróság Elvi Tanácsának felül kell vizsgálnia. A felülvizsgálat arra vonatkozott, hogy az említett döntvények (határozatok) szellemükre tekintettel „megfelelnek-e a magyar népi demokrácia célkitűzéseinek”, és hogy időszerűségük még fennáll-e. A rendelkezés nyomán az Elvi Tanács több mint 2000 döntést vizsgált felül és ezeknek legnagyobb részét hatályon kívül helyezte.⁴⁵

1950 elején december 31-i hatállyal felszámolták a tanácsrendszer területi beosztásával nem egyező felsőbíróságokat, az egykori ítélőtáblákat és főállamügyészségeket. A

⁴¹ 4.181/1949. (VIII. 6.) Korm. számú rendelet büntető bírói és államügyészi akadémia létesítése tárgyában. Bírói és államügyészi akadémia 1948-1954 MNL OL XXVI-5-6. Lásd még: KOSZTRICZ; FLECK, 158. p.; RÉVÉSZ 2003, 10. p.

⁴² Javaslat a Politikai Bizottsághoz a Bírói és Államügyészi Akadémia megszüntetésére. Adminisztratív Osztály 1954. április 1. Az MDP Politikai Bizottsága iratai 1954. április 14. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 170. ö. e. 109. p.

⁴³ STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története*. Multiplex Media, Debrecen, 1997. 166. p.

⁴⁴ A törvény preambuluma szerint: „Annak biztosítása végett, hogy a büntető igazságszolgáltatásban a jogi szakképzettség mellett a dolgozó nép meggyőződése és felfogása teljes erővel érvényesülhessen, annak gyakorlásában mind első fokon, mind a fellebbvitel során a hivatásos bíróval együttműködve, a nép jogi képzettségével nem rendelkező képviselői útján közvetlenül részt vesz.” 1949. évi XI. törvénycikk a népek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről.

⁴⁵ GELLÉRT GYÖRGY: *A Kúriától a Legfelsőbb Bíróságig*. Magyar Jog 1975. 5. 245. p.

miniszteri indoklás szerint: „az igazságügyi apparátusunkat szervezetenként összehangba hozzuk a tanácsrendszerrel, hogy ezzel megteremtjük a tanácsok és az igazságszolgáltatás együttműködésének szervezeti előfeltételeit”.⁴⁶ Ettől kezdve az igazságszolgáltatást a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, a megyei bíróságok és a járásbíróságok gyakorolják.⁴⁷ „Ezzel létrejött a magyar bírósági szervezet szocialista modellje.”⁴⁸

A politika és a Minisztérium sajátos korabeli viszonyára további példákkal is szolgál Ries István igazságügyminiszter említett, 1948 évi költségvetési összeállítás. Történeti visszatekintésében a jogalkotás területén azokra a fontos törvényekre és rendeletekre hívta fel a figyelmet, amelyek tervezetét az igazságügyminisztérium készítette, illetőleg amelyeknek előkészítésében tevékenyen vett részt. Ilyenként említette például az 1948:VI. törvénycikk, amely feljogosította a köztársasági elnököt, hogy közkegyelmet gyakoroljon azokkal a bűnözőkkel szemben, akiknek bűncselekménye „emberileg menthető indokból fakadt” és alaposan feltehető, hogy a büntetés súlyától való mentesítésük után „teljes odaadással szolgálják az ország újjáépítésének és demokratikus felemelkedésének ügyét”.⁴⁹ A közkegyelem végül 44 735 személyt érintett.

A törvényhozás a „megváltozott közjogi helyzet szükségszerű következményeit” vontatta le, amikor az 1948: XXXV. törvénycikkben a volt királyi család alapítványi vagyonát állami tulajdonba vette. Az igazságszolgáltatás demokratikus átalakítása részének tekintette a miniszter, hogy – a korábban említett – 1948:XXII. törvénycikk átmeneti időre lehetővé tette az igazságügyminiszter főfelügyelete alatt álló bármely bíróság ítélőbírójának más bírósághoz való áthelyezését, úgyszintén az ítélőbírák, valamint az államügyészségi tagok végelbánás alá vonását.

A bírák közül 91, az államügyészek közül pedig 14 került nyugalomba, illetve mentettet fel állásától, ezen felül az említett törvény alapján 54 bíró és 10 államügyész helyettesített át más bírósághoz, államügyészséghez. „Mindezek helyébe szintén demokratikus felfogású és magatartású bírák és államügyészek kerültek. A bírói és az államügyészi karban a közelmúltban már végrehajtott és a még folyamatban lévő jelentős személyi változások reményt nyújtanak arra, hogy a népi demokrácia igazságszolgáltatása a népi demokrácia szellemének megfelelően fog működni.”⁵⁰

A népbíróságok és népügyészségek működésével kapcsolatosan a miniszter rámutatott, hogy „a háborús és népellenes bűncselekmények túlnyomó részének elbírálása befejezést nyert”, ezért a 3.800/1948. I. M. számú rendelettel megszüntette a népbíróságok és népügyészségek nagyobb részének működését. Ugyanakkor az ítélőtáblák székhelyein felállított népbíróságok valamint a miskolci népbíróság, továbbá a mellettük szervezett népügyészségek működését fenntartotta, mert ezeknek a népbíróságoknak és népügyészségeknek a működésére „az ügyforgalom kétségtelenül jelentős csökkenése mellett is szükség van”. Egyben fontos adatokat is közölt a végzett munkájukkal kapcsolatban. Eszerint a népbíróságokhoz 42 750 ügy érkezett, ezekből már befejezést nyert 37 450 ügy.

⁴⁶ Lásd: HORVÁTH 2014, 597. p.

⁴⁷ 1950. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosításáról 4–5. §.

⁴⁸ ÚJKÉRY CSABA: *Bírósági szervezet és igazgatás*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2001. 8. p.

⁴⁹ RIES 1948, 3. p.

⁵⁰ I. m. 6. p.

A népbíróságok marasztaló ítéletet hoztak 18 508 ügyben 19.610 vádlott ellen, felmentő volt az ítélet 10 294 ügyben, 11 322 vádlottra vonatkozóan az eljárás egyéb módon – megszüntetés, vádelejtés, más bírósághoz áttétel stb. – folytán szűnt meg.

A marasztaló ítéletekben 1 éven aluli szabadságvesztés-büntetést szabtak ki 7 725 esetben, 1-5 évig tartó szabadságvesztés-büntetést 6.843 esetben, 5-10 évig tartó szabadságvesztés-büntetést 2 781. esetben, 10-15 évig tartó szabadságvesztés-büntetést 420 esetben, életfogytiglani szabadságvesztés-büntetést pedig 172 esetben.

Kényszermunkára ítélték legalább 3 évi időtartamra 262, legalább 5 évi időtartamra 583, 15 évig tartó kényszermunkára 302, életfogytiglani kényszermunkára 190 vádlottat. Halálbüntetésre ítélték 332 egyént, ebből végrehajtottak Budapesten 122, vidéken pedig 29 ítéletet⁵¹. Az igazoló eljárásokra csak annyiban tért ki a beszámoló, hogy a kormány az igazoló bizottságok működését 1948. évi október hó 31. nappal megszüntette.⁵²

Az 1945 elején megindított igazoló eljárások eredeti célja az lett volna, hogy az államigazgatásban az új politikai berendezkedést támogató tisztviselői kar legyen jelen. A későbbiek során azonban a magyar lakosság egyre szélesebb körét vonták igazolás alá, így folyamatosan megalakították a honvédség, az egyetemi oktatók, a szabad pályán működő értelmiségiek, a hatósági jogosítvánnyal rendelkezők, ügyvédek, közjegyzők, magánalkalmazottak, egyetemi hallgatók igazoló bizottságait. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. évi 15. M.E. számú rendeletének bevezetője fontos közérdekre hivatkozva még a népbíróságok felállítása előtt elrendelte igazoló eljárás lefolytatását a közalkalmazottak körében. A vizsgálat során főként azt vizsgálták, hogy a közalkalmazott 1939. szeptember 1. napját követő magatartása sértette-e a magyar nép érdekeit. Az igazoló bizottságok megszervezésének részletes szabályait az 1080/1945. M.E. számú rendelet tartalmazta. Így minden járásbírószék székelyén legalább egy igazoló bizottságot kellett létesíteni. Az adminisztratív irányítást az Igazoló Bizottságok Titkársága látta el. Így három fő szakaszban bonyolították le az eljárásokat: elsődlegesen a közhivatalok körében, másodsorban az ipartestületek, szak-, és érdekképviselők körében, majd a gyárak, bankok és részvénytársaságok keretében.⁵³

Az igazoló eljárások természetesen különösképpen érintették az Igazságügyminisztérium állományát. Az a furcsa helyzet állt ugyanis elő, hogy a kormányrendelet által megalakított Igazoló Bizottságok tevékenységétől mintegy függetlenül, azokkal párhuzamosan a Közalkalmazottak Országos Szabad Szakszervezetének „igazságügyi központja” is önálló vizsgálódásokat indított el. Mintegy hatósági jogkört vindikálva maguknak „kihallgatásra” rendeltek be a központba igazságügyminisztériumi alkalmazottakat. Ráadásul e tárgyban 1945. június 18-án kelt „átiratukat” a minisztérium bemutatandónak tartotta a „keblbi. ügyosztályok vezetőinek”, a következő megjegyzés kíséretében: „Tudomásul vettük. A vádhatóságot már külön íven ugyanilyen értelemben utasítottuk”. Annak, hogy a Szakszervezetet mintegy az ügyészség szintjére emelte a Minisztérium, a korabeli politikai helyzet adhatja a magyarázatát. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésen a koalíciós pártok mellett szerepet kapott a szabad szakszervezet is, a munkáspártok pedig

⁵¹ Későbbi adatok szerint összesen 477 halálos ítéletet hoztak, amelyek közül 189-et végre is hajtottak. SOLT 1995, 192–215. pp.

⁵² 11.200/1948. Korm. sz. rendelet.

⁵³ PAPP GYULA: *Igazoló eljárások és a háborús bűnök megtorlása 1945 után Magyarországon*. Aetas, 2009. 2. 162. p.

természetes szövetségüknek tekintették őket. A Kommunista Párt viszont – mivel önálló szakszervezetet nem akartak létrehozni – egyre szorosabbá kívánta fűzni kapcsolatát a mozgalommal, amely politikai szerepük felértékelődéséhez vezetett ugyan, de eközben fokozatosan csökkent a függetlenségük. Kádár János, mint az MKP Nagybudapesti Bizottságának titkára egy beszédében jelezte is elvárásaikat: „A szakszervezeti kérdések a munkásosztály életének összes döntő kérdéseit felölelik és ezért a szakszervezetekben és üzemi bizottságokban végzett jó kommunista munka nélkül ezeket a döntő feladatokat nem oldhatjuk meg. Ahhoz, hogy az újjáépítést helyesen végezzük, a szakszervezetnek és az üzemi bizottságnak hivatása magaslatán kell állnia és be kell töltenie az a szerepet, amelyre a munkásosztály életében és harcában hivatva van.”⁵⁴

Ezzel a helyzettel magyarázható a szinte hatósági jogkörben eljáró Közalkalmazottak Országos Szabad Szakszervezetének „igazságügyi központja” felbátorodása, amikor a Minisztérium Elnöki Osztályát megkereste azzal, hogy a Minisztérium alkalmazottai közül azok, akik annak idején kitelepültek és a felszabadítás óta visszatértek, meghallgatásuk végett haladéktalanul keressék fel a Szakszervezet igazságügyi központi irodáját, hogy „kihallgatásuk által a nyugatra települt Szálasi Kormányzat személyi és tárgyi kérdéseinek felderítésére irányuló szakszervezeti nyomozó munkát elősegítsék”. Hatósági szerepük látszatát még az is nyomatékossíthatta, hogy irodájuk a Minisztérium I. emelet 45-ös szobájában kapott helyet.⁵⁵

Az igazoló eljárások olykor áttekinthetetlenül keveredtek a kormány „racionalizálási” szándékaival, amellyel a minisztériumok alkalmazottak számát kívánták általában a Gazdasági Főtanács megszabta létszámkeretek közé szorítani. Egy 1946. augusztus 21-én kelt jelentés szerint az igazságügyi tárca teljes állománya 10 715 fő volt. Ebből 1201 főt kellett az előírtaknak megfelelően elbocsátani.⁵⁶

A Minisztérium természetesen igyekezett ellenállni a további „létszámapasztásnak”, mondván, hogy azt az igazságügyi igazgatásban és szervezetben megvalósítani az igazságszolgáltatás és büntetés-végrehajtás fontos érdekeinek veszélyeztetése nélkül nem lehet. Hivatkoztak a népbíróságok és népügyészségek megnövekedett terheire, a közönséges büncselekmények megnövekedett számára, a földreform nyomán megnövekedett telekkönyvi munkálatok gyarapodására. Ezért azt kérték a pénzügyminisztertől, hogy a létszámcsökkentést csak a legszükségesebb mértékben hajtsák végre, azt is hosszabb időre, két-három évre elosztva. „Ilyen megoldás mellett a demokratikus átalakulás érdekében szükséges elbocsátások akadálytalanul és gyorsan megtörténhetnek, viszont ilyen módon lehetővé válnék az is, hogy az önhibájukon kívül létszámapasztási állományba kerülő, még munkaképes alkalmazottak más pályán kereshetnének megélhetést.”⁵⁷

A „fordulat éve” új stílust és új eszközöket hozott a „létszámapasztás” frontján is. Ekkor már a Gazdasági Főtanácsnak a „demokrácia ellen irányuló magatartást tanúsító munkavállalók munkaviszonyának azonnali hatályú felbontásáról” szóló 1949. február 10-i határozata jelöli meg a Minisztérium további teendőit. Ekkoriban a Minisztérium

⁵⁴ KÁDÁR JÁNOS: *A szakszervezetek és üzemi bizottságok az újjáépítés szolgálatában*. Kézirat gyanánt – 1945. június 12. Magyar Kommunista Párt Központi Vezetősége Propaganda Osztálya, Szikra Irodalmi Lapkiadó, Budapest, 1945. 12. p.

⁵⁵ MNL OL XIX-E-1-B. 1945. 1. d. 5477/1945.

⁵⁶ MNL OL XIX-E-1-B 1946. 6. d. 20812/1946

⁵⁷ MNL OL XIX-E-1-B 1946. 6. d. 20812/1946.

„központi valamint berendelt” személyzetének költségvetés szerinti létszáma 608 fő, amelyből azonban csak 580 főnyi létszám van betöltve.⁵⁸

Az valóban radikális változtatások azonban – az osztályharc fokozódása jegyében – 1950-től érik el a Minisztériumot. Az addigi kormányzati tárgyalópartnerek helyére – Minisztertanács, Pénzügyminisztérium, Gazdasági Főtanács – a pártközpont egy ügyosztálya kerül, méghozzá a felettes hatalmi pozícióban lévő MDP KV Adminisztratív Osztálya. Amikor a Központi Vezetőség Titkárságának 1950. április 26-i ülésén Kádár János a káder-osztály vezetőjeként (?) vagy belügyminiszterként (?) előterjesztést tett az Adminisztratív Osztály megszervezésére, már látszott, hogy a pártállami szimbiózis legfontosabb szereplője van formálódóban. Ez leginkább az osztály tagoltságából derült ki, amely pontosan leképezte a irányítani, ellenőrizni kívánt állami szervrendszer egészét. Az Adminisztratív Osztály a következő szervezeti egységekből épült fel: 1. Fegyveres erők alosztálya, 2. Közigazgatási alosztály, 3. Igazságügyi alosztály, 4. Külügyi alosztály, 5. Közegészségügyi alosztály, 6. Sportszervezetek alosztálya. Kádár János mindjárt feladatot is javasolt az új Adminisztratív Osztálynak. A Belügyminisztériummal közösen vizsgálja felül, hogy milyen egyesületek és szervezetek működnek és készítsen javaslatot ezeknek a szervezeteknek részben megszüntetésére, részben pedig a Központi Vezetőség osztályaihoz való beosztására. Ami az Igazságügyi alosztály szerepét illeti, az irányítás-ellenőrzés szempontjából természetesen ide tartozott az Igazságügyminisztérium, de a bíróságok és az ügyészségek is, a társadalmi szervek közül pedig a Jogász Szövetség.⁵⁹

Az együttműködés első eredménye már fél év múlva láthatóvá vált. Az Adminisztratív Osztály és az Igazságügyminisztérium ugyanis közösen terjesztette elő a párt Politikai Bizottsága 1950 október 19-i ülésére – Molnár Erik, igazságügyminiszter előadásában – az igazságügyi apparátus átszervezésére vonatkozó javaslatot.⁶⁰

Ennek helyzetértékelése szerint az Igazságügyminisztérium és az igazságügyi apparátus mai szervezetében és személyi összetételében nem felel meg a követelményeknek. „Az igazságügy vezetése felszabadulásunk után a legutóbbi időkhöz ellenséges kézen volt. Ries István [aki éppen egy éve halt meg a börtönben – r. b.] és környezete a legszükségesebb változtatásokat is csak vonakodva vagy egyáltalában nem hajtotta végre. Így az igazságügyi apparátus erősen lemaradt a népi demokrácia általános fejlődése mögött. Sürgős átszervezésre szorul, hogy a proletárdiktatúra igazságszolgáltatására háruló feladatok ellátására képessé tegyük.”

Melyek a miniszter szerint az apparátus legfontosabb hiányosságai? Mindenekelőtt azt kifogásolta, hogy az igazságügyi apparátus személyi összetétele nagyjában a régi. A horthysta, ellenforradalmi bírák és ügyészek eltávolítása a régi apparátusnak csak kis részét érintette. A bírói és ügyészi karban, valamint a minisztérium tisztviselői karában „aktív fasiszták” is meghúzódtak.⁶¹ Az igazságügyi szervezetbe a felszabadulás után bekerültek túlnyomó része régi kispolgári ügyvéd, és „Riesék által behozott jobboldali

⁵⁸ MNL OL XIX-E-1-c. 1949. 21. d. 3132/1949.

⁵⁹ Javaslat az Adminisztratív Osztály megszervezésére. Ea. Kádár János. MNL OL 276. f. 54. cs. 97. ö. e. 1950. április 26.

⁶⁰ A KV Adminisztratív Osztálya és az Igazságügyminisztérium közös javaslata az igazságügyi apparátus átszervezésére. Ea. Molnár Erik. MNL OL 276. f. 53. cs. 62. ö. e. 1950. október 19.

⁶¹ Ezzel kapcsolatban az Igazságügy-minisztériumba küldött szovjet tanácsadók (N. Ricskov és I. Kaljanov) is eljuttatták a miniszternek súlyos kifogásaikat. MDP KV Adminisztratív Osztály 726. f. 96. cs. 7. ö. e. 3. d.

szociáldemokrata”. Fz a túltengő bürokrácia mellett a korrupció növekedésére is vezetett. Munkáskáder a bírói és ügyészi karba a legutóbbi időkig egyáltalán nem került. Másfelől viszont az igazságügyi apparátus túlméretezett. Az apparátusban „bűnös aktatologatás” folyik, „virul a kispolgári semmittevés”. Nem utolsó sorban pedig nagy gondot jelent az is, hogy az igazságügyi apparátus elszakadt az élettől. Ez megmutatkozik mind a jogszolgáltatás, mind a jogalkotás terén és a jogi oktatás, a káderutáncok sem felel meg a követelményeknek.

Mindezek miatt a legsürgősebben biztosítani kell, hogy az igazságügyi apparátus a „szocializmust építő dolgozó nép hathatós fegyverévé váljon az ellenséggel vívott harcban”. Az igazságügyi apparátusnak „az Alkotmány szellemében, a Párt vezető és irányító erejére támaszkodva, a Szovjetunió jogrendszerét, jogalkotását és tapasztalatait szem előtt tartva, a proletárdiktatúra fokozott védelmét és erősödését kell szolgálnia”.

Ahhoz, hogy ezek a célok megvalósuljanak az igazságügyi apparátusból azonnal el kell távolítani mindazokat, akik a Horthy-rendszer politikai ítélezéseiben résztvettek, exponáltak magukat, vagy egyébként megbízhatatlanok. El kell bocsátani a jobboldali szociáldemokratákat, a kispolgári és egyéb alkalmatlan elemeket. A túlméretezett apparátusban jelentős létszámcsökkenést kell végrehajtani összekapcsolva az ellenséges elemek eltávolításával. Az apparátusban dolgozó 6896 fő 1280 fő eltávolításával 5616-ra csökkentendő.

A Javaslat melléklete meg is nevez tíz, „jellegzetes eltávolítandó személyt”:

- *Dr. Majzik László*, a Legfelsőbb Bíróság "kiváló munkás" bírása, erdélyi kommunista perek ítéletszerkesztő bírása volt;
- *Dr. Molnár Sándor*, legfelsőbb bírósági bíró, ugyanannak az ötöstanácsnak⁶² volt tagja;
- *Dr. Lee Tibor*, a budapesti főállamügyészség elnöke, az 1940-es években a budapesti ügyészségnél a kommunista ügyek előadója adója volt;
- *Dr. Zalán Kornél*, a minisztérium törvényelőkészítő osztályán főelőadó, Törekynék volt hossza időn keresztül titkára, „ma is aktív ellenség”;
- *Dr. Radovics Lajos*, a minisztérium költségvetési osztályának vezetője, „klerikális beállítottságú fasiszta”;
- *Dr. Menyhárd Alfréd*, az ügyészi felügyeleti osztályról rövid idővel ezelőtt került ki a felső bírósághoz, 1938-1943-ig, mint ötöstanács tag több kommunista perben ítélezett;
- *Dr. Somogyi Ödön* a Legfelsőbb Bíróság másodelnöke, s jelenlegi vezetője, jobboldali szociáldemokrata;
- *Dr. Bojta Béla* legfelsőbb bírósági tanácselnök, jobboldali szociáldemokrata, volt államtitkár;
- *Dr. Faragó György*, törvényszéki tanácselnök, jobboldali szociáldemokrata, volt belügyi államtitkár, valamint
- *Dr. Szűcs János*, felsőbírósági tanácselnök, jobboldali szociáldemokrata, volt igazságügyi államtitkár.

⁶² Az 1938 májusában meghozott XVI. törvény az állami rend megóvása érdekében létrehozta a bíróságokon az ötös tanácsokat, amelyek elsősorban politikai – az 1921. évi III. tv. rendelkezései alá eső, továbbá hozzájuk kapcsolódó bűnpártolási – ügyekben voltak illetékesek. PINTÉR ISTVÁN: *A Horthy-rendszer II. világháború alatti antifasiszta meghurcoltjai és áldozatai*. Múltunk, 2008/1. 59. p.

A kulcs-állásokat politikailag megbízható, szakmailag megfelelő párttagokkal kell betölteni. Irányt kell venni a munkáskáderek vezető helyekre való beállítására. Meg kell javítani a bírósági és ügyészségi fogalmazók, fiatal bírák részére rendezett tanfolyamokat és az itt kivált legjobb fogalmazókat és bírákat előléptetve megfelelő posztokra kell állítani. A demokratizált igazságügyi szervezet munkatársait közelebb kell hozni a dolgozó lakossághoz, biztosítani kell a helyi pártszervezetekkel, a tanácsokkal való szoros együttműködést. Az apparátus folyamatos felfrissítésére gondoskodni kell megfelelő káder-utánpótlásról. A büntetőbírói és ügyészi akadémia minisztertanácsi rendelettel bírói és ügyészi akadémiává szervezendő át, hogy az új tanfolyamot elvégző 200 főnyi hallgató bírósági vezetővé is kinevezhető legyen. A Minisztérium vizsgálja meg az egyetemi oktatás reformjának hatását, vizsgálja felül az előadó tanárokat, előadásait. Hárítson el minden akadályt a megfelelő káderutánpótlás útjából és kísérje figyelemmel az új káderek fejlődését már az egyetemen is.

A minisztérium gyorsítsa meg az elavult jogszabályok hatályon kívül helyezésére és az új, „a proletárdiktatúra államának megfelelő törvények előkészítésére irányuló munkáját”. Új bűnvádi és polgári perrendtartáson kívül elsősorban új államvédelmi törvény készítenendő. Ki kell dolgozni a büntetőtörvénykönyv különös részét, a fiatakorúak feletti büntetőbíráskodásról szóló törvényt, a büntetésvégrehajtás új rendszerét.

Az elfogadott javaslat egy kiegészítő megjegyzése szerint a határozatok végrehajtásánál ügyelni kell arra, hogy túlzások ne történjenek és „ne keletkezzen pánik az elbocsátások során.”

A Politikai Bizottság határozatának végrehajtására bizottságot hozott létre. Tagjai az államtitkár, a minisztérium személyzeti felelőse, a KV Káderosztályának és Adminisztratív Osztályának egy-egy munkatársa, a bizottság vezetője pedig az igazságügyminiszter volt.

Ennek a grémiumnak a jelentése az „Igazságügyminisztérium átszervezésére és káderhelyzetének megjavítására hozott 1950. október 19-i PB határozat végrehajtásáról” másfél év múlva, 1952. május 22-án került a Politikai Bizottság elé. A testület elsősorban arra a kérdésre kereste a választ, hogy sikerült-e az igazságügyi apparátust olyan módon átszervezni, hogy az „dolgozó népünk fegyverévé váljon a szocializmus építésében és a proletárdiktatúra fokozott védelmét szolgálja”.⁶³

A jelentés elégedetten számolt be arról, hogy a létszámcsökkentés során nagyrészt kikerültek az apparátusból azok, akik „magukat a Horthy rendszer mellett exponálták, az aktív fasiszták, jobboldali szociáldemokraták és egyéb ellenséges elemek”. Számokban kifejezve ez azt jelentette, hogy 1950 december végén eltávolítottak 366 bírót, 54 ügyészt, 59 közjegyzőt, 178 fogalmazót, 19 minisztériumi előadót, összesen 676 fogalmazási alkalmazottat és 876 kezelő személyzeti dolgozót. Emellett 57 bírót, illetve ügyészt a közjegyzői karba helyeztek át.

1951-ben további 27 reakcióst, régi minisztériumi előadót, 79 ügyészt, 30 bírót, 18 közjegyzőt és 50 fogalmazót távolítottak el.

Az 1950-es Politikai Bizottsági határozat óta leváltották 9 ügyészség és 15 megyei bíróság vezetőjét majd 1952 májusára már valamennyi vezetőt párttagokkal pótolták. Az új ügyészségi vezetők közül 5 az első Akadémiáról kikerült munkás- és parasztká-

⁶³ Jelentés az Igazságügyminisztérium átszervezésére és káderhelyzetének megjavítására hozott 1950. október 19-i PB határozat végrehajtásáról. MNL OL 276. f. 53. cs. 99. ö. e. 1952. május 22.

der. A járásbírók vezetői közül 82 főt cseréltek ki. Ezzel javítottak az összetételükön is: a járásbírói vezetők közül 67 párttag illetve már csak 66 pártonkívüli volt.

Az igazságügyi apparátus létszáma a következőképpen alakult: minisztérium 329, (ebből előadó 149), bíró 133, fogalmazó 571, ügyész 434, közjegyző 153, telekkönyvvezető 213; könyvelési, segédhivatali tisztviselő, hivatalsegéd, gépkocsivezető összesen 5 333. Összehasonlításként: az átszervezés előtti létszám 6 896 fő volt.

A pozitív változások ellenére a Jelentés kritikus megállapításokat is tartalmaz.

Az igazságügyi apparátus 85 %-ban még mindig a volt horthysta rendszer igazságügyi alkalmazottaiból állt. Közülük sokan nem képesek az előtük álló feladatok megfelelő és önálló megoldására, „származásuk és a múltból eredő politikai-ideológiai beállítottságuk következtében”. Különösen a büntető igazságszolgáltatásban nem mindig érvényesülnek megfelelően az „osztályszempontok”. Gyakori a párt parasztpolitikájával ellentétes vádemelés és ítélet, az osztályellenséggel szembeni opportunizmus, a dolgozók elleni indokolatlan eljárás.

Az ügyészségi munka egyik legfontosabb hibájának az ügyek indokolatlanul magas számát tekinti a jelentés, ami „az ügyészi munka bizonytalanságának és a bürokratikus ügyintézésnek” a következménye. Az ügyészek nagy része akkor is vádat emel, ha a tanács, vagy a rendőrség részéről beérkezett feljelentés alaptalan. 1952 első negyedében az ügyészséghez összesen 90.000 feljelentés érkezett. Ennek kb. 15 %-a formális feljelentés volt (ismeretlen tettes, nem bűncselekmény, stb.) és így megszüntetéssel végződött, az esetek további 35 %-ában az ügyészség az eljárást megszüntette, 45 000 ügyben viszont vádat emelt.

Az ügyek számának bizonyos növekedését némi megértéssel szemléli a Jelentés. Jelentősen megnőtt ugyanis a kulákok, tőkésék és egyéb ellenséges elemek elleni büntető eljárások száma. Emellett felhívja a figyelmet arra is, hogy egyes bűncselekménykategóriákban – mint például a tiltott határátlépés, fegyverrejtegetés, hatósági közeg elleni erőszak, gazdasági bűncselekmények – az ítélkezés lényegesen szigorúbbá vált.

Az apparátus munkájának további javítására a Jelentés mindenekelőtt az ideológiai módszerek hatékonyabb alkalmazását ajánlotta. A személyzeti osztály és a megyei személyügyi apparátus személyi összetételét úgy kell megjavítani, hogy az ott dolgozók „valamennyien politikailag fejlett és szakmailag is képzett párttagok legyenek”. Az arra alkalmas bírákat, ügyészeket és fogalmazókat be kell vonni a pártoktatásba, előképzettségüknek megfelelő fokozaton. A minisztérium bírói és ügyészi felügyeleti osztályainak az instruktorait a politikailag és szakmailag legfejlettebb dolgozók közül kell kiválasztani.

A Politikai Bizottság a testület jelentését tudomásul vette, a javaslatokat viszont ezzel egészítette ki, hogy „meg kell gyorsítani a meg nem felelő elemek helyére a népi demokráciához hű elemek előbbre vitelét”.

Egy évvel később az Igazságügyminisztérium és a KV Adminisztratív Osztálya ismét közös jelentéssel illetve határozati javaslattal fordultak a Titkársághoz az igazságszolgáltatásban dolgozó ellenséges és megbízhatatlan elemek ügyében.⁶⁴ A hangvétel és az osztályharcos stílus változatlan, az ellenséges kategóriáknál tapasztalható bizonyos

⁶⁴ A megbízhatatlan elemek eltávolítása az igazságügyi apparátusból. MNL OL 276. f. 54. cs. 239. ó. e. 1953. április 15.

elmozdulás (egyébként a Titkárság egy hónappal Sztálin halála után és kettővel a Rákosi – Nagy Imre miniszterelnöki váltás előtt ülésezett).

Az igazságügyi apparátus összlétszáma gyakorlatilag nem változott az egy évvel korábbihoz képest: 5 255 fő. Ebből 3.269 fő a felszabadulás előtt is igazságügyi dolgozó, vagy önálló ügyvéd volt (62.2%). A minisztérium létszáma 333 fő. Közülük 147 fő (52.2%) dolgozott a felszabadulás előtt is igazságügyi területen. Az apparátuson belül 2 330 fő végez érdemi munkát, mint bíró, ügyész, vagy fogalmazó. Közülük 1.392 fő (59.7%) volt már a felszabadulás előtt is igazságügyi alkalmazott vagy ügyvéd. Ezek túlnyomó többsége – figyelmeztet a jelentés – osztályidegen származású. Tőlük kívánták megtisztítani a igazságügyi apparátust, amely a javaslat szerint egy többlépcsős intézkedéssorozatot igényel. Elsőként egy hónapon belül el kell távolítani 285 ellenséges és politikailag megbízhatatlan személyt. Ebben a csoportban távoznak azok az ellenséges elemek, akiket Décsi⁶⁵ felfedett – eddig 37 fő – és akikre „az ellenséges kártevők munkájukban ismereteink alapján leginkább támaszkodhattak”.

Az eltávolítottak helyére június 1-ével ki kell nevezni az apparátusban már egy-két év óta dolgozó munkás-, vagy parasztszármazású bírói és ügyészi akadémiát végzettek közül 104 főt, a fogalmazói karból 181 főt bíróvá, illetve ügyésszé. Utánpótlásként fogalmazónak ki kell nevezni 55 egyetemet végzett fiatal, megbízható kádert és 130 segédhivatali alkalmazottat.

1953 augusztus 1-én további 125 fő osztályidegen és politikai bízhatatlan elemet kell elbocsájtani. Helyükre szeptember 1-én ki kell nevezni 125 fogalmazót bíróvá és ügyésszé. A kinevezésnél elsősorban az apparátusban már dolgozó fiatal, megbízható, egyetemet végzeteket és az első csoport elbocsájtásánál fogalmazóvá kinevezett 55 elvtársat kell figyelembe venni. Ezen kívül 70 főt a fogalmazói karból kell kinevezni, ezzel egy időben 125 segédhivatali dolgozót fogalmazóvá kell előléptetni.

1954 augusztus 31-én – a bírói és ügyészi akadémia végzős hallgatóinak kibocsátása után – 275 fő osztályidegen, politikailag megbízhatatlan, illetve érdemi munkára alkalmatlan elemet kell elbocsájtani. Az elbocsájtottak helyét fiatal egyetemet végzettekkel, akadémistákkal és belső előléptetéssel kell megoldani

Az elbocsájtandók közötti párttagokat, akik múltjukkal kapcsolatban kompromittáló tényeket hallgattak el (cionista kapcsolat, ötos-tanács tagság, osztályidegen származás stb.), ki kell zárni a pártból. Ki kell zárni minden további nélkül azokat a párttagokat, akik Décsi Gyula vallomásában szerepelnek, és akikkel szemben bünvádi, vagy fegyelmi eljárás indul.

Az apparátus megtisztításánál illetve feltöltésénél az igazságügyminisztérium elsősorban Budapest területének valamint a déli és nyugati határmenti megyék igazságügyi szerveit javasolják figyelembe venni.

A tervek szerint összesen 585 ellenséges, megbízhatatlan elem kerül elbocsátásra. Ezekén kívül – egyéni elbírálás alapján – el kell még bocsájtani ez év augusztus 31-ig az

⁶⁵ Décsi Gyula 1952. december 31 és 1953. 2-a között volt igazságügyminiszter. Korábban, állambiztonsági tisztként elkövetett törvénysértései vádjával letartóztatták majd kilenc év börtönre ítélték. A kihallgatása során másokkal kapcsolatban tett vallomásai gyakran ürügyként szolgáltak a Minisztériumban vagy az igazságszolgáltatás egyéb területén dolgozók munkaviszonyának megszüntetésére, illetve velük szemben egyéb hátrányos intézkedések meghozatalára.

igazságügyi gazdasági hivatalok megbízhatatlan vezetőit. Helyettük a közgazdasági technikum aktuálisan végző 42 hallgatójából kell vezetőket kinevezni

A Titkárság a javaslatot a következő módosításokkal fogadta el: azokat az elbocsátásra javasolt személyeket, akik ellen bűnvádi eljárás indítása nem szükséges, két hét felmondással kell elbocsátani. Egyes egyéni esetekben az ilyen személyek részére nyugdíjat kell biztosítani. Az eltávolított személyek pótlásánál az Igazságügy-minisztérium ügyeljen arra, hogy fiatal, megfelelő élettapasztalattal nem rendelkező káderekkel „ne hígítsák fel” az igazságügyi apparátust. Végül egy sokat mondó feltételt is felállítottak. Ezek szerint a bírói és ügyészi akadémiára csak olyan hallgatókat lehet felvenni, akik legalább az általános iskola 8 osztályát (!) elvégezték.

A Titkárság határozatában említett azon 147 fő minisztériumi alkalmazott elbocsátása, akiknek „bűnük” annyi volt, hogy a felszabadulás előtt is dolgozott igazságügyi területen, valóban megingatta a Minisztérium maradék szakmaiságát is. Egy visszaemlékezés szerint: „régii tisztviselői kar maradványainak a kegyelemdöfést azután 1953. május 30-án adták meg, amikor is – bírakkal együtt – állítólag 400 embert távolítottak el az igazságügyi apparátusból, és pedig az 1953. évi 7. sz. tvr. politikai klauzulájára hivatkozással [29. paragrafus (1) bek. c) pont], ami elhelyezkedésüket eleve kilátástalanná tette. Az erről szóló értesítést Kovács Béla akkori igazságügyminiszter írta alá. Az írás azt a szemforgató kitételét is tartalmazta, hogy »amennyiben elhelyezkedéséhez a minisztérium segítségére igényt tart, 8 napon belül írásban közölje a személyzeti főosztállyal«. A valóság az volt, hogy még segédmunkásként sem lehetett ilyen priusszal elhelyezkedni. A felmondás átvételekor egy Gál nevű ügyésztől megkérdeztem a személyzeti főosztályon, hogy mi az a konkrétum, ami miatt ilyen módon távolítanak el, mire ő azt felelte: »Az ötös tanácsban bíraskodtam«. Mire én: »Még polgári ítéletet sem hoztam egyet sem.« Mire ő: »Az mindegy.« Mire én: »Akkor nekem is mindegy.« Ezzel igazságügyi pályafutásom véget ért. Az igazságügyminisztériumnak olyan kiváló szakemberei, mint Bacsó Ferenc, Windisch Ferenc, Némethy László, Madár Imre és más hasonlóak ugyancsak az utcára kerültek.»⁶⁶

A Nagy Imre-kormány megalakulását követően 1953. szeptember 12-én Erdei Ferenc, az új igazságügyi miniszter a Legfőbb Ügyésszel közösen készített jelentésben számolt be a párt Politikai Bizottságának a kormányprogram végrehajtásának két hónapos tapasztalatairól.⁶⁷ A Jelentés középpontjában a a törvényesség megszilárdításáról

⁶⁶ ID. TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ: *Jogászai pályafutásom*. Nagy és Trócsányi Ügyvédi Iroda, Budapest, 1995. 51. p.

⁶⁷ A Legfőbb Ügyésség és az Igazságügyminisztérium közös jelentése a kormányprogram végrehajtásáról az igazságügyi szerveknél. Ea. Erdei Ferenc. MNL OL 276. f. 53. cs. 136. ö. e. 1953. szeptember 12. A jelentés az úgynevezett „júniusi határozat” szellemiségét tükrözte. A Magyar Dolgozók Pártja 1953. június 27-28-i ülése után kiadott határozata megállapította: 1951 és 1953 május 1 között, vagyis két év és négy hónap alatt a rendőrség mint kihágási bíróság kereken 850 000 esetben szabott ki büntetést. A bíróságok 1950-1953. I. negyede között 650 000 személy ügyével foglalkoztak, és 387 000 személy ellen hoztak elmarasztaló ítéletet. Még mindig fennáll az internálások rendszere, amely sok önkényeskedésre ad lehetőséget. Számos esetben alaptalanul tartóztatnak le állampolgárokat, gyakran nem tartják be a törvényes, alkotmányos előírásokat, amelyek védik az állampolgárok jogait, személyes szabadságát és biztonságát. Nagy Imre miniszterelnöki expozejában 1953. július 4-án kijelentette: A kormányra a múltban elkövetett súlyos hibák helyrehozása, a jogrend megszilárdítása és a törvényesség biztosítása terén is nagy és felelősségteljes feladatok várnak. Összegeyzetethetetlen a népi demokratikus igazságszolgáltatás alapelveivel a rendőrbírászkodás megszüntetési az internálás intézményét, az internálótáborokat feloszlátja és rendezni kívánja a kormány a kitelepítettek helyzetét is, helyre kívánja állítani a szocialista törvényességet.

szóló párt- és kormányhatározat, valamint a közkegyelem végrehajtásának kérdései álltak, de szó esett az Igazságügyminisztérium munkájáról is, méghozzá a párt- és kormányhatározatok végrehajtása, a törvényesség megszilárdítása, az állampolgárok alaptalan zaklatása, a jelentéktelen törvénysértések miatti elítélések megszüntetése terén mutatkozó lemaradások, hiányosságok kapcsán. A Jelentésből viszont kiderül, hogy – címetől eltérően – nem csupán a kormányalakítás utáni helyzet, de a Nagy Imre-kormány előtti időszak kritikáját is összegzi

Az Igazságügyminisztérium és Legfőbb Ügyészség vezetése általános hiányosságának tekinti a Jelentés, hogy a helyi szerveknek csak utasításokban ad irányítást a munka megjavítására, az utasítások végrehajtását azonban kellően már nem ellenőrzi. A Legfőbb Ügyészség és Igazságügyminisztérium vezetői ritkán mennek vidékre, hogy a helyszínen nyújtsanak segítséget az ügyészi és bírói szerveknek. Az Igazságügyminisztérium és a Legfőbb Ügyészség előadóinak vidéki ellenőrzései sok esetben szervezetlenek és formálisak, ráadásul az ilyen ellenőrzések eredményét az Igazságügyminisztérium kollégiuma ritkán vitatja meg.

A Legfőbb Ügyészség és az Igazságügyminisztérium az előadókkal szemben nem támaszt mindig megfelelő követelményeket, a bíróságokon és ügyészségen „a bürokratizmussal szembeni küzdelme nem elég kemény”.

A bírósági és ügyészségi dolgozók káderekiválasztása és nevelése terén sok a hiányosság. A káderek nagy fluktuációja, az indokolatlan áthelyezések, a továbbképzés eredményességére, a dolgozók hangulatára nagy hatással van. Sok ügyészségi és bírósági dolgozó hosszú idő óta él családjától távol lakáshiány következtében. Emellett a vezetői állások nagy része sem az Igazságügyminisztériumban sem az ügyészségen nincs betöltve.

Mindezekre tekintettel a Politikai Bizottságnak címzett határozati javaslat előírja, hogy az igazságügyminiszter és a legfőbb ügyész a bíróságok és ügyészségek munkájában meglévő hiányszakokat küszöbölgék ki, biztosítsák a párt és kormányhatározatok maradéktalan végrehajtását, harcoljanak a lakosság zaklatásának megszüntetéséért, a törvényesség megszilárdításáért és javítsák meg az igazságügyi dolgozók munkafegyelmét. A Politikai Bizottság megbízza az igazságügyminisztert és a legfőbb ügyészt, hogy a törvények, kormányhatározatok közzétételének rendjéről, ezeknek a lakosság széles tömegeinek, az államhatalom helyi szerveinek széles körében való ismertetése céljából dolgozzanak ki javaslatot. Az igazságügyminiszter, a legfőbb ügyész és a belügyminiszter két hónapon belül biztosítsa a bírák, ügyészek és a rendőrség törvényekkel, kormányhatározatokkal és rendeletekkel való ellátását.

A kormányprogramnak a koncepciók perekre vonatkozó álláspontja megvalósításának érdekében a határozat előírta, hogy az igazságügyminiszter a politikai jellegű bűncselekmények terén a bíróságokon folyó törvénysértő gyakorlatot a védők választásával kapcsolatban haladéktalanul szüntesse meg. Az ilyen ügyekben a vádlott részére biztosítani kell a védelmet és meg kell engedni, hogy a vádlott vagy hozzátartozója a titkos kezelésű ügyekben eljárásra jogosított, a belügyminiszter, az igazságügyminiszter és a legfőbb ügyész által összeállított listára felvett ügyvédek közül szabadon védőt választhasson.

A Politikai Bizottság visszatért a megbízhatatlan elemeknek az igazságügyi apparátusból való eltávolításával foglalkozó – fentiekben tárgyalt – 1953. április 15-i Titkársági határozatra is és módosította azt.

Ezek szerint a korábban 1953. augusztus 31.-ére tervezett, további 125 fő elbocsátását nem kell végrehajtani, ehelyett gondoskodják az igazságügyminiszter és a legfőbb ügyész arról, hogy azokat a politikailag megbízhatatlan elemeket, akiknek „az apparátusban való benntartása különösen veszélyes”, folyamatosan eltávolítsák és helyeiket egyidejűleg arra alkalmas káderekkel töltsék be.

A Décsi-féle listával kapcsolatban a Politikai Bizottság kimondta, hogy a lista egymagában nem tekintendő eltávolítási oknak és a listán szereplő egyének ügyét egyéb körülményeiket és egész személyi anyagukat is figyelembe véve kell elbírálni. Végül a legfőbb ügyész és az igazságügyminiszter az Adminisztratív Osztály segítségével gondoskodják arról, hogy a legfőbb ügyészség és az Igazságügyminisztérium betöltetlen főosztályvezetői és önálló osztályvezetői helyeire szeptember 30.-ig tegyen javaslatot.

A Politikai Bizottság határozata azt is megállapította, hogy az igazságügyi és ügyészi szervek munkájában mutatkozik ugyan némi javulás, de ez csak az első lépés, „alapvető javulásról még nem lehet beszélni”. A jelentés bár foglalkozik a hiányosságokkal, de „nem veti fel elég élesen a még meglévő hibákat”. Sokkal erőteljesebb harcra van szükség a törvényesség betartásáért mint eddig. Ugyanakkor fel kell számolni az egyes területeken mutatkozó bizonytalanságot és liberalizmust, ugyanis „a bűncselekmények elkövetőivel szemben is érvényt kell szerezni a törvényességnek”.

Ezt követően másfél évig nem került a pártvezetés elé az Igazságügyminisztérium káderhelyzete. Alig két hónappal Nagy Imre leváltása előtt a Politikai Bizottság 1955. február 2-i ülésén napirendre került az Igazságügyminisztérium munkájáról szóló beszámoló. Molnár Erik, mintha nem is ő terjesztette volna elő pártvezetésnek a fentiekben tárgyalt 1950. október 19-i valamint 1952. május 22-i létszámcsökkentési javaslatot, immár nem a Rákosi-kormány, hanem Nagy Imre igazságügyminisztereként jelentett az 1953-as júniusi párthatározat szellemében az Igazságügyminisztérium illetve a bírói apparátus munkájáról.

A törvényesség megszilárdítása körében az Igazságügyminisztérium az 1953-as amnesztiával illetve az internálótáborok megszüntetésével kapcsolatban látta legfontosabb teendőit. Résztvett a szükséges jogszabályok kidolgozásában és részt vett a végrehajtásokban és kidolgozta a kitelepítettek kárigényei rendezésének a módját is.

A kihágási eljárást az Igazságügyminisztérium által kidolgozott alapján meghozott törvényerejű rendelet szabályozta, amely megszüntette a rendőri bíraskodást.⁶⁸

A júniusi fordulat előtt az igazságügyminisztérium a bírói ítélezést adminisztratív utasításokkal irányította. A fordulat után ez megszűnt és az Igazságügyminisztérium az adminisztratív eszközök helyett felügyeleti tájékoztatókban, a megyebírósági vezetők országos értekezletein és az instruktorok által megadott szempontok útján törekedett a bírói gyakorlat helyes irányba való terelésére.

A bíróságok káderhelyzete kapcsán a jelentés még mindig „osztályharcos” alapokon állt. Az utóbbi időben – jelenti Molnár Erik – a régi horthysta apparátusból származó bírák arányszáma a kormányprogram idejében 75 % volt, ez 1955-re 65 %-ra csökkent. A „munkáskáder bírák” száma pedig egy év alatt alatt 7 %-ról 16 %-ra emelkedett, míg a felszabadulás után egyetlen végzett bírák száma jelenleg 11.4 %. A párttagok száma a

⁶⁸ 1953. évi 16. tvr. a rendőrségi kihágási bíraskodás megszüntetése és a kihágási eljárásra vonatkozó egyes rendelkezések módosítása (1953. augusztus 28.)

bírói állományban egy év alatt 32 %-ról 38.7 %-ra emelkedett. A bírák részt vesznek ugyan a területük pártoktatásában, de ez a „régibírák politikai fejlődését csak csekély mértékben segítette elő”. A bírói apparátusban 6-8 %-ra tehető azon bírák aránya, akik nem ütnek meg a kívánatos – elsősorban politikai – mértéket. Még a minisztériumban, a bírósági apparátus legfontosabb irányító helyén is olyan káder áll, akit „politikai okokból sürgősen le kellene váltani”.⁶⁹ Ahhoz pedig, hogy a Minisztérium teljes eredményt érhesse el, „le kell küzdenie a bírák, különösen a fővárosi bírák egy részének ellenállását”, akik a bírói függetlenségre hivatkozva kifogásolják a fellebbezési bíróságok iránymutatásait is. Ezért a Minisztérium a következő időszak legfontosabb feladatának tekintette, hogy a helyes büntetőpolitikai irányelveket teljes mértékben érvényre juttassa a bíróságok büntető gyakorlatában. Ennek érdekében a Minisztériumnak közvetlenül is ellenőriznie kell a járásbírói ítélezést, illetve „a makacsul ellenszegülő bírákkal szemben szükség esetén fegyelmi eszközöket kell alkalmazni”. Ki kell dolgozni az igazságügyi káderek politikai és szakmai továbbképzésének az eddiginél hatékonyabb módszereit, az Igazságügyminisztérium központi apparátusát pedig meg kell erősíteni – részletek nem közöl a Jelentés – „egyéb apparátusból átvett személyekkel”.

A Politikai Bizottság a jelentést elfogadta, határozatában azonban az eddigi „horthysta” elemek helyett egy olyan új ellenségkép körvonalazódik, amely majd 1956 után válik általános elemévé a párt szóhasználatának: „Az Igazságügyminisztérium szerveinek munkájában megnyilvánuló baloldali, kispolgári elhajlás szoros kapcsolatban van a bíróságok jelenlegi összetételével, a proletárdiktatúra államának megfelelő forradalmi törvényességet csakis a meggyőződéses és kellő politikai képzettséggel rendelkező bírák tudják jól megoldani”.

Az ezzel kapcsolatos feladat pedig mintha az 1950, 1952-es párthatározatok hangján szólalna meg: „Ezért 3 év alatt el kell érni, hogy a régi horthysta apparátusból étvett bírák arányszáma a mai mintegy 65 %-ról 40 %-ra csökkenjen. Ebből a célból 1955-ben 33, 1956/57/58-ban pedig évente további 65, összesen 230 bírót kell lecserélni.” Mivel ehhez „fokozott ütemű bírói utánpótlást kell biztosítani”, ezért az egyetemeknek évenként legalább 80-90 „politikai és szakmai szempontból megfelelő” végzett jogászt kell átadni az Igazságügyminisztérium számára.

Lehet, hogy nem csak a Politikai Bizottság, de az Igazságügyminisztérium is sejtette Nagy Imre áprilisi leváltásának illetve a reformkísérlet végének közeledtét és ez tükröződött a helyzetértékelés és a feladatmegjelölés kettős beszédében is. Mindenesetre a levéltárban fennmaradt, Rákosi Mátyás első titkárnak címzett dokumentum első oldalára Vég Béla, a Központi Vezetőség titkára kézírással mintegy összegezte Rákosinak a PB-ülés lényegét: „Új, kommunista bírák kelleneek.”

***

⁶⁹ A Politikai Bizottság anyagához csatolva szerepel az Adminisztratív Osztálynak „Pintér L.-né” szignóval ellátott, 1955. január 15-i keltezésű három oldalas feljegyzése „az Igazságügyminisztérium káderhelyzetével kapcsolatban”. A feljegyzés főként Kovács Kálmán miniszterhelyettes alkalmatlanságával foglalkozik, de felbukkan benne némi információ a jelentésben említett „azonnal leváltandó káderrel” kapcsolatban is. Eszerint a bírósági főosztály vezetőjéről Gyulai Dezsőről lehet szó, aki „tartalékos tiszti frontszolgálatát a Horthy-hadsereg kémtisztje volt. (...) Gyulai ellenséges, zavaró tevékenységet fejt ki, zülleszt a munkát.”

Nem sokaknak tűnt fel az MSZMP Központi Bizottságának 1988. november 22-i ülésének második napirendi pontja, hiszen ez a kommunista pártok történetéből jól ismert sokadik szervezeti és munkamódszerbeli változásokat ígérte.⁷⁰ Nem derült ki sokkal több Grósz Károly főtájtájékoztatójából sem. Rámutatott arra, hogy a kormánynak szabadabb kezet kell adni feladatainak az ellátásában, támogatni kell a kormányt, bár lehetnek részkérdések, amelyekben a Központi Bizottság álláspontja eltér a kormány napi döntésétől. „A kormány akkor tudja eredményesen betölteni e rendkívül bonyolult és nehéz időszakban a feladatát, ha egyrészt teljes politikai bizalmat érez a Központi Bizottság részéről, szabad kezet kap a gyakorlati folyamatok irányításában, miközben a Központi Bizottság vállalja, hogy a kormányzati szándékot, törekvést igyekszik elfogadtatni a pártmozgalmon belül.”⁷¹

A KB határozata kissé pontosabban fogalmazott: „A Központi Bizottság tiszteletben tartja az Országgyűlés kizárólagos törvényalkotói szerepét, a Minisztertanács önállóságát és felelősségét a kormányzati munkában. Támogatja a kormány tevékenységét. Megszünteti a kormányzati tevékenységi körök – közöttük a kül-, és belügyek, a honvédelem – közvetlen irányítását, a párt és az állami testületek működésének párhuzamosságait.” A minisztériumok fölötti közvetlen pártirányítás megszüntetése – még ha a „közvetett” irányítás lehetőségét nyitva hagyta is a határozat – mindenképpen fordulatot jelentett az állam pártirányításának négy évtizedes történetében. Az történt, amire kevesen számítottak: a párt „kivonult” az államból. Hogy ez nem ment egyik napról a másikra, és a negyven éves beidegződések egészen a rendszerváltásig működtették a kapcsolattartás reflexeit, arra több példát is fel lehet hozni. De maga a határozat egyértelműen fogalmazott: a párt „megszünteti a kormányzati tevékenységi körök – közöttük a kül-, és belügyek, a honvédelem – közvetlen irányítását”. A végrehajtó hatalmi ág pártkötöttségének lazítása természetesen csak a probléma felületi kezelését jelenthette, a valódi megoldást a demokratikus politikai keretek közötti jogállami struktúra kialakítása jelentette.

A rendszerváltás óta eltelt időszak történet- és politika és jogtudományi kutatásai jelentős eredményeket tudnak felmutatni mind a pártirányítás természetének feltárása, mind pedig az Igazságügyi Minisztériumnak az igazságszolgáltatás igazgatása területén betöltött politikai szerepe vonatkozásában. Jelen gondolatok inkább arra törekednek, hogy a részben már elemzett folyamatok információit eddig ismeretlen vagy kevésbé ismert iratok feldolgozásával elmélyítse, illetve árnyaltabbá tegye az igazságszolgáltatás pártállami időszakának mintegy fél évszázados történetét.

⁷⁰ A KB és a PB munkarendje, munkamódszere, a KB munkabizottságainak és apparátusának feladatköre. A Központi Bizottság kibővített ülése. 1988. november 22. MNL OL M-KS 288. f. 4/246-247. ó. e.

⁷¹ GRÓSZ KÁROLY: *Modern kommunista pártot – jól működő szocializmust*. Népszabadság, 1988. november 23. 3. p.

BÉLA RÉVÉSZ

TO THE HISTORY OF THE PARTY CONTROL OF THE
SOCIALIST JUSTICE

(Summary)

The communist state is a state that is usually administered and governed by a single party representing the proletariat, often guided by Marxist–Leninist philosophy, with the aim of achieving communism. Communist states can be controlled and administered by a single, centralised party apparatus. These states are usually termed by Marxists as dictatorships of the proletariat, or dictatorships of the working class, whereby the working class is the ruling class of the country, in contrast to capitalism, whereby the bourgeoisie is the ruling class. After the World War II. Hungary had a one-party totalitarian regime. The formal structure of the Hungarian state was adapted to the Soviet model. The Communist Party (Hungarian Workers' Party 1948-1956, Hungarian Socialist Workers' Party 1956-1989) also influenced – partly by the Ministry of Justice – the judicial decisions in both direct and indirect ways. Party groups within the courts enforce Party discipline and the Party approves judicial appointments and personnel decisions. Judges conscious of these control mechanisms are conditioned to watch for changes in Party policy in carrying out their work. The Party exercises direct influence in individual cases through the Political Committees at each level of court of justice. Party supervised and direct the work of state legal institutions, including the courts. Party are typically staffed by court presidents, the heads of law enforcement agencies, officials of the justice ministry or bureau, and other legal organs. In these courts, judges were not independent and faced multiple lines of dependency on political authorities at the same level of government and on vertical superiors, including constant evaluation. Although Party focus primarily on ideological matters, they can influence the outcome of cases, particularly when the case is sensitive or important. One must admit that, in this period the role of judicial review as an instrument for protection of constitutional rights of individuals is, so far, rather symbolic. The court system was designed to ensure party control of judicial decisions at all levels until the regime change in 1989.